

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

НИШКА ДЕКЛАРАЦИЈА ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
(Мастер рад)

Ментор :
доц.др. Александар Ђорђевић

Кандидат :
спец.правник Ђорђе Ђорђевић
Број индекса М047/14-0

НИШ 2018

САДРЖАЈ

I. Увод	1
II. Нишка декларација као почетак стварања државе Јужних Словена	2
1. Идеја стварања државе Јужних Словена код Срба	2
1.1. Начертаније Илије Гарашанина	2
1.2. Идеје уједињења Јужних Словена кнеза Михаила Обреновића	4
1.3. Југословенска идеја Светозара Милетића	7
1.4. Идеја уједињења југословенских народа у Црној Гори	8
2. Идеја стварања државе Југних Словена код Хрвата	9
2.1 Илирски покрет Људевита Гаја	10
2.2. Идеја Ј.Ј. Штросмајера и Ф.Рачког о стварању државе Јужних Словена	12
3. Идеја стварања Државе Јужних Словена код Словенаца	14
4. Идеја стварања државе Јужних Словена уочи Првог светског рата	18
4.1. Организација Народна одбрана	23
4.2. Организација Млада Босна	24
5. Почетак Првог светског рата и доношење Нишке декларације	25
6. Нишка декларација Владе Краљевине Србије	28
6.1. Нишка декларација и ратни циљеви Сила Антанте	34
6.2. Нишка декларација и Лондонски уговор	40
III. Закључак	44

I . УВОД

Недавно се навршило сто година од доношења Нишке декларације Владе Краљевине Србије. Тај правно - политички акт био је круна тежњи јужнословенских народа, пре свега Срба, за ослобођење и уједињење јужнословенских народа на Балканском полуострву у јединствену државу. Био је то плод вишевековних тежњи за ослобођење од туђинске власти, обнову националних држава неких југословенских народа, као на пример Срба и Хрвата или стварање националних држава, по први пут у својој историји, што је био случај код Словенаца.

Тежње јужнословенских народа за стварањем националних држава ишле су различитим токовима. Срби су после врхунца своје националне државе доживели да иста потпадне под турску власт и остане пар векова под влашћу отоманских господара, све до 1804. године, када је српски народ подигао устанак против отоманског завојевача и започео изградњу савремене српске државе која се развијала, и са успонима и падовима формално-правно постојала до 1. децембра 1918. године, када се „стопила“ у новоформирану Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Паралелно са борбом за ослобођење и стварањем српске државе јужно од Саве и Дунава, у брдима Црне Горе рађала се и настајала још једна српска држава – Црна Гора. Вођена слободарском традицијом Немањића, Црнојевића, Балшића, Јакшића, али пре свега, под руководством владоца-владика из династије Петровић-Његош, у брдима Црне Горе рађала се и јачала још једна српска држава, ослоњена на Србију, али и на Јадранско море, доприносећи тако да српски народ на Балканском полуострву паралелно има две државе – једну ослоњену на Саву, Дунав, Дрину и Мораву, а другу на висове Ловћена, Дурмитора и плаветнила Јадрана.

Јужнословенски народи који су живели северно од Саве и Дунава и западно од Дрине: Срби у Босни и Херцеговини, Хрвати и Словенци, после повлачења отоманске империје са тих простора и стабилизацијом и успостављањем своје границе на Сави, Дунаву и Дрини нашли су се под влашћу и управом једне друге империје – Хабсбуршке монархије, односно Аустроугарске. У тој државној творевини они су имали различита права. Срби нису осетили никакву промену, штавише њихов положај је у неку руку био и лошији од положаја у отоманској империји. Несумњиво је да је Турска настојала да силом и терором спречи ослободилачке покрете за национално ослобођење на својој територији. Аустроугарска није за њом нимало застајала. Она се користила поред терора, притисака и страхова и такозваном „меком силом“, где је привидно обезбеђивала права потчињених народа, а у ствари настојала да та права што више сузи, ограничи па и укине.

Хрвати су у оквиру Аустроугарске уживали одређена политичка права и одређени степен самоуправе. У ствари, они су били део угарског дела царства, односно угарске краљевине

као поданици „Круне светог Иштвана“ поседовали су одређена политичка права, у виду територијалне аутономије из које су биле искључене Далмација и Истра, које су административно биле део аустријске царевине, односно аустријског дела Двојне монархије. Хрвати су са малим варијацијама имали свој Сабор, бана и неку врсту извршне власти, али се та аутономија сматрала као пренесена надлежност из Пеште на локални ниво, односно као добра воља угарског краља да Хрватима пренесе део својих управно-административних надлежности у Хрватској. До распада Аустроугарске и уласка хрватских земаља у састав Краљевине СХС уставно – правни статус Хрватске се није мењао, уз неке мање варијације.

Словенци у Аустроугарској нису имали никаква политичка, аутономна и самоуправна права. Већи део данашње Словеније био је део аустријског дела Двојне монархије и као такав је био под директном управом и ингеренцијама бечког двора. Таква ситуација остала је до стапања словеначких земаља у Краљевину СХС.

II ИДЕЈА СТВАРАЊА ДРЖАВЕ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА

1. ИДЕЈА СТВАРАЊА ДРЖАВЕ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА КОД СРБА

1.1. „Начертаније“ Илије Гарашанина. „Начертаније“ („Нацрт“) је политички манифест министра унутрашњих послова Србије Илије Гарашанина који је рађен по узору на „План за словенску политику Србије“ пољског емигранта, чешког порекла Франтишека Заха. Као изасланик бившег шефа руске дипломатије и вође пољских устаника кнеза Адама Чарториског, Зах је Србију видео као будући стуб окупљања Јужних Словена који ће покренути ослобођење југословенских народа од страних окупатора, пре свих Турске и Аустроугарске. У ту сврху, написао је горе поменути „План за словенску политику Србије“ који се може сматрати једним од најважнијих српских националних програма у XIX веку.¹ Зах је на препоруку Чарториског Србима предлагао да „ искористе турску власт како би увећали своју снагу, али да избегну руски утицај. Исто тако, треба зазирати од Аустрије. Француска има интереса да уместо Турске у Србији добије новог савезника на Балкану. И Енглеска би радо видела Србију да излази на море.“²

1. Ђоровић В. „Историја Срба“ Београд 2010 година стр.581

2. Исто, стр.582

Под утицајем идеја ових истакнутих револуционара и бораца за панславизам, млади Гарашанин написао је своје „Начертаније“, коригујући га и преправљајући у једном малом делу. Гарашанин је, као и Гах, сматрао да Србија треба да буде центар окупљања за ослобођење од турске и аустријске власти свих словенских народа на Балканском полуострву, с тим што, по Гарашаниновом мишљењу, сви народи који живе у српском окружењу треба да раде на уједињењу са Србима и Србијом, у циљу ослобођења од туђинске власти и стварања јединствене српске државе. „ С обзиром да је почело движеније међу Словенима, Србија не сме остати у дотадашњим малим границама, већ има тежити и себи приљубити све народе српске који је окружују.“³

Међутим, за разлику од Заха, Гарашанин је сматрао да се Србија ипак мора ослањати на Русију у остварењу својих националних циљева, с тим да Русија увиди савез са Србијом, који може бити на обострану корист. Такође је сматрао да са Аустријом не може бити никаквог споразума, с обзиром на експанзионистичке тежње исте да прошири своје територије на Балкан и да би „ споразум Србије са Аустријом значио да Србија сама себи набацује уже око врата“⁴ Поред тога, Гарашанин је у свом „Начертанију“ истицао да се у Бугарску не може поуздати свесловенски елемент да ће започети борбу за коначно ослобођење словенских народа, зато што су се Бугари превише пасивизирали, пасивизирали своју борбу, како на ослобођењу, тако и на духовном просветљењу. Он чак предлаже да Србија отвори школе у Бугарској, како би се Бугари „духовно уздигли и образовали за рад на ослобођењу од туђинске власти и истовремено подстицали и помагали ослобођење бугарске, од утицаја грчке цркве. Акцент деловања Србије на ослобођењу од туђинске власти, Гарашанин је усмеравао на деловање према српском народу који живи на територији отоманске империје, пре свега, на Стару Србију и северну Албанију, као и на Црну Гору, која de facto, није више била под влашћу Османлија, али и на Босну и Херцеговину коју треба присајединити Србији. Залагао се и за „братски однос“ православаца и римокатолика, као једини пут за остваривање овог циља. Сматрао је, да из Б и Х треба деловати и ка Далмацији и ка Боки Которској. По његовом схватању, деловање на територијама где живе Срби, а којим управља Аустрија, треба бити обазривије, јер Србија нема снаге да истовремено створи себи отворене непријатеље у две империје –

³ Ћоровић В. „Историја Срба“ Београд 2010 година стр.582, 583

⁴ Исто, стр.582

отоманској и аустријској. Из тог разлога, изоставио је да помене и заложи се за ближу сарадњу са Хрватима, али и са Србима у Војводини, са којима је предлагао само успостављање чвршћих веза.⁵

Гарашанин у свом „Начертанију“ ниједном није поменуо и употребио термин "јужнословенски народи", већ је искључиво говорио о уједињењу и ослобођењу Срба. Коришћење такве терминологије, по мом скромном мишљењу, није представљало империјалистичке тежње и тежње да Србија загосподари територијама где већинско становништво чине и други народи. Пре ће бити, да је Гарашанин одступио од неких принципа и ставова које је заступао Зах, из разлога што је Зах у свом програму заступао отворено антируски став, а Гарашанин као млад, али ипак надарен и талентован политичар, схватио да је Русија један од савезника на коју се Србија може ослонити у заступању својих интереса. У најблажој варијанти, Гарашанин није хтео да дословним прихватањем ставова пољских устаника оличених у Заху „забија прст у око“ најмоћнијој православној и словенској држави и нацији, и отворено, прихватањем њихових схватања од ње направи, ако не непријатеља, онда пасивног посматрача српске националне борбе за ослобођење. Сама суштина Гарашаниновог програма била је ослобођење и уједињење свих словенских народа. Прво, у оквиру турске империје, а онда и на целом Балканском полуострву, у једну државу. Стога не треба гледати форму која је коришћена у исказивању те идеје, већ њена суштина и циљ морају бити главна мета проучавања, а то је идеја о уједињењу свих југословенских народа у једну државу, под српском династијом и Србијом као покретачем и „главним мотором“ ослобођења.

1.2. Идеје уједињења јужнословенских и балканских народа кнеза Михаила Обреновића Кнез Михаило Обреновић био је један од најцењенијих, најобразованијих и најспособнијих владара Србије у целој њеној монархистичкој историји. Други по реду владар династије Обреновића, син кнеза Милоша и кнегиње Љубице, владао је Србијом у два периода. Први период његове владавине трајао је непуне три године, када је збачен у Уставобранитељској побуни 1842. године, а други период његове владавине трајао је од смрти кнеза Милоша 1860 до атентата и његовог убиства, на Кошутњаку 1868. године.

Кнез Михаило је дошао на власт у периоду великих промена и потреса у Европи. Стални ратови европских сила, преотимање територија и трули компромиси, били су у Европи свакодневна појава. Међутим, период друге владавине Михаила Обреновића био је и период уједињења и стварања неколико националних држава великих народа

⁵ Ћоровић В. „Историја Срба“ Београд 2010 година стр.582, 583

у Европи (Италије и Немачке) и период устанака малих народа против империја које су их држале у мањем или већем степену потчињености (устанак Грка на Криту, устанак Пољака против Русије, борба Срба у Херцеговини, Војводини и Црној Гори против отоманске и хабсбуршке управе и сл.)

Под утицајем тих идеја, кнез Михаило је схватио да у том свеопштем прекомпоновању Европе, Срби треба да се боре за своја права. Његове идеје биле су: национално ослобођење српског народа и његово уједињење у јединствену државу, али и уједињење свих јужнословенских, па чак и балканских народа у једну државу. Слагао се са идејама изнетим у Гарашаниновом „Начертанију“ и предузимао кораке ка реализацији те идеје.⁶

Сматрајући да ће у Европи почети ратови у којима ће и Србија морати да се бори, не само да сачува своја права и слободу, већ и да ослобађа делове српског народа под туђом управом, кнез Михаило је радио на јачању војске и на њеном осавремењивању. Паралелно са тим, започео је и дипломатску акцију на окупљању Срба, ма где год живели на Балканском полуострву, и представљајући им идеју ослобођења српског народа, јужнословенских, али и свих балканских народа од стране окупације. Херцеговачки устанак дао му је стимулацију, али и повод да на својој идеји ради брже и ангажованије. Први корак био је склапање савеза са Црном Гором, коју је сматрао српском државом на приморју. Чак је и новчано помагао владарима породице Петровић-Његош. Поред тога, водио је преговоре са бугарским народним вођама о покретању заједничког устанка против турске окупације. Посредно и непосредно, разговарао је и са представницима Срба у Аустрији, а један од лидера Срба северно од Саве и Дунава – Светозар Милетић, био је и стипендиста кнеза Михаила. Један од најватренијих заговарача стварања југословенске државе код Хрвата - бискуп Јосип Јуриј Штросмајер, био је једно време на службовању у Београду, где се сложио са кнежевим идејама о неопходности борбе свих јужнословенских и балканских народа за ослобођење и уједињење. Вођени су преговори и са Грцима и Румунима. Посебно је занимљива чињеница, да је лично кнез водио преговоре са Лајошом Кошутом, вођом мађарских револуционара из 1848. године. Међутим, у преговорима са Мађарима кнез је био опрезан, јер су Мађари показали тенденције да се боре само за своја права и интересе, а да друге мале народе, који би остали да живе на територији „круне светог Иштвана“, подјараме својој управи, обесправе и подвргну хунгаризацији. Уосталом, то је доказао и потоњи аустријско – угарски договор када је Хабзбуршка

⁶ Ђоровић В. „Историја Срба“ Београд 2010 година стр.604

монархија прекомпонована у Двојну Аустроугарску монархију⁷. У преговорима са Бугарима, али и са осталим народима на Балкану, ишло се толико далеко, да се помињало и стварање југословенског царства, у коме би се поред јужнословенских народа, нашли и Бугари, али и Дунавске конфедерације, у коју би поред јужнословенских народа и Бугара ушли и Мађари.⁸

Колико је кнез Михаило веровао у ту идеју о ослобођењу јужнословенских народа од стране власти и њиховом уједињењу у јединствену државу, показује и чињеница да је споразумом са Црном Гором, кнез Никола I Петровић Његош пристао на одрицање од престола у корист кнеза Михаила. На сличан чин обавезао се и бугарски кнез.⁹ Све кнежевине планове прекинула је изненадна смрт. Наиме, 29. маја 1868. године, кнеза Михаила убили су атентатори приликом његове шетње Кошутњаком.

Кнез Михаило је несумњиво био апсолутистички владар. Међутим, несумњив је његов допринос развоју идеје стварања јужнословенске и балканске федерације народа. Његове идеје се никако не могу назвати жељом српског народа и владара за хегемонијом и превлашћу српског народа у овом делу Европе. Уосталом, кнез Михаило је имао ауторитет не само међу балканским народима, већ и на европским дворовима. Имао је личне контакте са руским императором Николајем I, француским царем Наполеоном III. Женидбом са мађарском племкињом Јулијом Хуњади покушао је да Мађаре, или бар њихове вође, придобије за своје идеје, или да бар од њих не начини непријатеље и противнике својих идеја. Исто тако, на тај начин желео је да утиче на владајуће кругове у Пешти, а посредно у Бечу да се побољша положај Срба, али и других јужнословенских народа у Хабсбуршкој монархији. Живо је сарађивао и са присталицама своје идеје у Хабсбуршкој монархији – пре свега са бискупом Штросмајером, али и са Светозаром Милетићем и Фрањом Рачким.

Наравно, његове идеје нису наишле на одобравање, пре свега у Бечу, али ни у уједињеној Немачкој. Стварање јужнословенске државе, у Бечу и Берлину видели су као препреку за напредовање даље на Балкан и Блиски исток, а исто тако, стварање такве државне творевине за њих би значио и значајан губитак територија где јужнословенски народи живе.

7 Ђоровић В. „ Историја Срба“ Београд 2010 године, стр. 617

8 Исто, стр. 617

9 Исто, стр. 616

На крају треба истаћи, да је кнез Михаило први промовисао максиму „Балкан – балканским народима“,¹⁰ која је свакако била у складу са његовим циљевима и амбицијама на којима је радио целог живота. Даћу слободу да кажем, да је ова идеја можда, плод утицаја француске револуције, идеја о народној слободи и права народа, као и човека као јединке, да не буде ником потчињен, већ да буде сам свој господар и свој на своме.

1.3. Југословенска идеја Светозара Милетића. Светозар Милетић био је један од вођа Српског националног покрета за ослобођење и уједињење свих српских земаља, али и за уједињење јужнословенских земаља у једну државу. Рођен је у Мошорину, у Шајкашкој 1826, а умро у Вршцу 1901. године. Био је политички радник, мислилац, адвокат, градоначелник Новог Сада и борац за права Срба у Угарској. Поред тога, био је посланик у хрватском и угарском Сабору, где се залагао за права Срба у Угарској, а пре свих оних у Војводству Србији и Тамишком Банату. Одиграо је значајну улогу у покретању и реализацији иницијативе о премештају Матице српске из Пеште у Нови Сад. Учествовао је у чувеној Мајској скупштини Срба у Сремским Карловцима где је проглашена Српска Војводина у Угарској. Поред тога, био је и покретач листа „Застава“, у коме је један временски период био главни уредник, а „Застава“ била најутицајнији и највећи српски лист у Аустроугарској.¹¹

У свом дугогодишњем политичком раду, Светозар Милетић борио се, пре свега, за већа права Срба у Угарској, на територији данашње Војводине. Поред тога, заступао је идеју да Срби у Угарској треба што тешње да се повежу са Србима у Србији и да она треба да буде носилац националног ослобођења и уједињења. По избијању револуције 1848. године долази у Београд, где агитује код српске владе да она започне рат против Турске, а да ће тај рат бити подстицај, не само Србима већ и осталим народима у Турској и Хабсбуршкој монархији, да крену у борбу за национално ослобођење и уједињење.¹² Вођен идејама револуције у Европи 1848. године, али и идејама славизма, сматрао је да треба искористити шансу побуњених народа у Европи, који су устали против угњетавања и покренути широк покрет за национално ослобођење, пре свега српског народа, а потом и свих словенских народа на простору Балкана. Сви би се они после „прекрајања“ политичке карте Европе ујединили у свеславенску империју, којом би

¹⁰ Ћоровић В. „Историја Срба“ Београд 2010 године, стр. 615, 616

¹¹ Биографија Светозара Милетића на сајту САНУ www.sanu.ac.rs

¹² Гавриловић С. „Светозар Милетић – од еминенс ђака до националног револуционара – Зборник матице српске за историју, бр.56“ , Нови Сад 1996 године, стр. 87-106

управљао руски двор и руска династија. Своје свеславенске, односно славистичке идеје је неуморно заступао. Сматрао је да народи истог порекла треба да живе у истој држави, јер су братски народи, да њима тече иста крв, а да неке политичке, а пре свега, верске разлике, нису препрека за остваривање његових идеја. У ствари, његове идеје о свеславизму биле су идентичне идејама заступника славистичког покрета тог периода XIX века. Убрзо по слому револуције, схватио је да су његове идеје биле можда превише утопијске и идеалистичке. па се посветио „локалној политици“, односно борби за побољшање права Срба у Угарској и целокупној Хабзбуршкој монархији. На тим идејама је радио и заступао их све до своје смрти.

1.4. Идеја уједињења јужнословенских народа у Црној Гори. Идеја уједињења јужнословенских народа у Црној Гори јавља се доста касно, у ствари, много касније пошто се та идеја појавила у Србији и другим земљама потоње државе Јужних Словена. Разлог за то може се тражити у једној чињеници која идеју стварања јужнословенске државе у Црној Гори разликује од исте идеје на територији где су живели јужнословенски народи.

Наиме, у Црној Гори идеја стварања јужнословенске државе била је потиснута идејом српског националног ослобођења и уједињења. Становништво Црне Горе сматрало је себе делом српског националног корпуса и као свој примарни циљ истицало је тежње за националним ослобођењем и уједињењем са осталим Србима на Балканском полуострву. Простим језиком речено, становници Црне Горе себе су сматрали Србима и њихов циљ је био српско национално ослобођење и уједињење свих Срба. Своје тежње и схватања заснивали су на српској средњовековној традицији. Себе су сматрали потомцима средњовековне српске државе која је окупирана од моћног завојевача са Босфора, и све своје амбиције и енергију усмеравали су на ослобођење од отоманских завојевача. Своје српско порекло они нису ни у једном трену доводили у питање, што се може недвосмислено доказати гледајући културни, језички и сваки други карактер становништва Црне Горе. Довољно је погледати и прочитати песму краља Николе I Петровића Његоша „Онамо, намо“ или једно од најлепших дела наше књижевности „Горски вијенац“ и схватити етничко опредељење становништва Црне Горе.

Тежња становништва Црне Горе за улазак у јужнословенску државу појавила се тек после изгледне ситуације да ће силе Антанте поразити централне силе у Првом светском рату. Црна Гора је своју судбину везивала за Србију и њену династију и тежила остварењу уједињења са њом. У неку руку, становништво Црне Горе било је незадовољно држањем краља Николе, а посебно његовим прихватањем капитулације земље, јер су многи становници Црне Горе у том чину видели наношење срамоте слободарском духу Црне Горе, па и сам чин националне издаје.

На крају, становништво Црне Горе, претежно српске националности, на Великој народној скупштини у Подгорици 26. новембра 1918. године, донело је проглас о уједињењу са Србијом, забрани повратка краља Николе у земљу, његовом збацивању с престола и прихватању владара Србије из династије Карађорђевић, за владоца уједињене Србије и Црне Горе, односно сада само Србије.

„ Српска Велика народна скупштина у Црној Гори као вјерни тумач жеља и воља цјелокупног српског народа у њој, вјерна историјским предањима и завјетима својих предака који су се за њих вјековима херојски борили , одлучује да се краљ Никола и његова династија збаци с пријестола и да се Црна Гора са братском Србијом уједини у једну државу под династијом Карађорђевића“¹³

Овим уједињењем са Србијом, становништво Црне Горе је остварило свој вишевековни сан и тежњу националног ослобођења и уједињења, а истовремено дало свој допринос заједничкој држави Јужних Словена.

2 ИДЕЈА СТВАРАЊА ДРЖАВЕ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА КОД ХРВАТА

Код Хрвата се идеја југословенства, односно стварања југословенске државе, појавила у два облика: као идеја аустрославизма и као идеја југословенства, односно стварања југословенске државе као независне државе свих Јужних Словена.

Аустрославизам у најширем смислу речи је схватање према којем животни интереси упућују словенске народе у Хабзбуршкој монархији на потребе њиховог одржања.¹⁴ У ширем смислу, та идеја значи да се јужнословенски народи на територији Хабсбуршке монархије морају заједнички борити за остваривање својих права на просторима на којима живе, за пре свега, остваривање питања националних, верских, културних, образовних и верских права у оквиру Двојне монархије, као и за добијање што шире

¹³ „Стварање југословенске државе 1918 - Зборник радова и дискусија“ Београд 1983 године , стр. 58

¹⁴ Исто, стр. 28

политичке аутономије. У појединим тренуцима истицане су идеје о преуређењу Хабсбуршке монархије у тројну монархију, односно стварању трећег ентитета, поред аустријског и мађарског, а који би био заједнички ентитет свих јужнословенских народа на територији монархије. То окупљање би се требало обавити под палицом хрватског сабора и бана, који су у оквиру угарске краљевине, односно угарског дела Хабсбуршке монархије, имали неки вид самоуправе. Ова идеја је код неких хрватских политичких и интелектуалних кругова била важећа и прихватљива до пред крај Првог светског рата, односно до тренутка када је већ било извесно да ће Централне силе бити поражене и да ће тај војнички пораз означити и крај, односно распад Хабсбуршке монархије (Аустро угарске). Поред Хрвата, ову идеју заступали су и неки политички и интелектуални кругови међу Србима, муслиманима и Словенцима у Аустроугарској, али је сигурно један од најватренијих присталица ове идеје био оснивач и председник Хрватске сељачке странке (ХСС) Стјепан Радић.

Југославизам, односно идеја стварања југословенске државе, је други вид идеје југословенства код Хрвата. Ова идеја имала је за циљ ослобађање свих јужнословенских народа под страном влашћу – било хабсбуршком или турском и уједињење свих јужнословенских народа у независну и суверену државу. Ова идеја посебно је заживела после Првог балканског рата и победе балканских савезница у њему, када су јужнословенски народи у Хабсбуршкој монархији сматрали да се приближава време када ће две независне јужнословенске државе – Србија и Црна Гора морати да на себе преузму улогу покретача уједињења, односно да је неминован рат против Аустроугарске, како би се сви јужнословенски народи ослободили страног угњетавања и ропства.

2.1.Илирски покрет Људевита Гаја. Илирски покрет је покрет који се развио код свих јужнословенских народа који су живели у Хабсбуршкој монархији тридесетих и четрдесетих година XIX века, а који је имао за циљ политичко и културно јединство свих Илира, односно Јужних Словена, пре свега у монархији, а онда и шире,ма где они живели. Вођа покрета био је Људевит Гај, а поред њега истакнуто место у вођењу покрета заузимали су и Јанко Драшковић, Драгутин Јанковић, Људевит Вукотинић, Димитрије Деметер и други. Покрет је незванично трајао од 1830 до 1850. године, док је званично укинут 1843. године. Идеја покрета било је стварање јединственог књижевног језика, а самим тим и јединствене јужнословенске нације. Покрет је имао за циљ да стварајући јединствени књижевни језик, граматику и правопис, пробуди националну свест и јединство јужнословенских народа у Хабсбуршкој монархији. Покрет је добио име по идеји словеначког писца Јана Колера, који је истицао јединство свих словенских народа и

њихову сличност, а јужнословенске народе сматрао потомцима старих Илира, па самим тим и аутентичним народима и староседеоцима на Балканском полуострву. Припадници илирског покрета, међу којима су били Вук Караџић и Ђура Даничић, сматрали су да су словенски језици, ако не исти онда толико слични, да би требали имати исту граматику и правопис, а да би то представљало први корак ка очувању националног идентитета и јединствености јужнословенских народа. Покрет је добио највећи замах међу хрватским становништвом коме је претила мађаризација, јер су мађарске власти инсистирале да се уведе мађарски језик у хрватске школе као обавезан, и да на територији хрватске самоуправе мађарски језик буде званични језик.

Поред стандардизације језика, правописа и писма, Илирци су имали и политичке циљеве. Њихов минимални, политички циљ био је уједињење свих јужнословенских и словенских народа у оквиру Хабсбуршке монархије. Њихов максимални политички циљ био је уједињење свих словенских народа у јединствено Словенско царство. Овакве идеје, наравно, биле су идеје панславизма чији је ватрени присталица био Јан Колер. По Колеру, почетна фаза уједињења Илира била би стандардизација језика и правописа, након чега би уследило уједињење Јужних Словена у Хабзбуршкој монархији, а круна свега би било стварање великог Словенског царства, односно реализација идеје панславизма. Позната је његова изрека „ Народ без народности, јест тело без кости“¹⁵. Покрет је као највећи свој успех истицао склапање Бечког договора о стандардизацији, односно настанку српско - хрватског књижевног језика. Споразум су у Бечу 1850. године потписали Вук Караџић, са српске стране, и Иван Мажуранић са хрватске. Овим споразумом, штокавско наречје узето је као основ заједничког српско-хрватског језика.

Покрет је захватио и гранична подручја словеначких земаља, али у малим размерама. Најзначајнији представник илирског покрета у словеначким земљама био је Станко Враз, а велики противник, познати словеначки књижевник Франце Прешерн. Илирски покрет захватио је и један део српског живља у Хабсбуршкој монархији, али су углавном Срби били противници или бар нису подржавали овај покрет. Један од противника којег ваља поменути, био је познати писац Сима Милутиновић - Сарајлија који је одбацио стандардизовани српско - хрватски језик по Бечком споразуму.¹⁶ Такође, и становништво Загорја које је говорило кајкавским дијалектом није прихватило илирски покрет и Бечки споразум.¹⁷

15 „ Даница илирска“ (1835) године

16 „ Срђ“ Дубровник 1902 године

17 Топаловић М. „Одзив родољубивог срца“, Осјек 1842 године, стр. 128-130

Илирски покрет укинут је одлуком мађарске владе у Пешти 1843. године. Све време, власти у Пешти и Бечу покушавали су да покрет прикажу антидржавним и бунтовничким, као и покретом који угрожава државно устројство и јединство Хабзбуршке монархије. После званичне забране илирског покрета, све његове тековине, као и све институције које је створио покрет, преименоване су и проглашене хрватским. Стога, неки савремени историчари, књижевници и књижевни критичари, пре свега у Хрватској, илирски покрет називају и хрватским народним препородом.¹⁸ На крају, јединим плодом покрета може се сматрати Бечки споразум о стандардизацији српско - хрватског језика, као и то, што су се подручја хрватске аутономије у Угарској, на неки начин, одупрела мађаризацији.

2.2. Идеје Јосипа Јурија Штросмајера и Фрање Рачког о стварању државе Јужних Словена. Јосип Јуриј Штросмајер и Фрањо Рачки, католички свештеници који су живели на територији данашње Хрватске, а која је у то време била у саставу Угарске краљевине, односно Хабзбуршке монархије, слове за двојицу најпознатијих и навећих бораца за стварање државе Јужних Словена у хрватском народу. Штросмајеру се приписује да је један од родоначелника идеје југословенства и човек који је прихватио идеје илирског покрета, те да се залагао за ослобођење Јужних Словена од стране окупације и њихово уједињење. Међутим, има аутора који сматрају да је то била само маска испод које се крила његова идеја о покатоличењу свог становништва данашње Хрватске и Б и Х и стварања велике Хрватске¹⁹. По једнима, Штросмајер је био ватрени присталица јужнословенске идеје који је био заговорник уједињења свих јужнословенских народа у јединствену државу, али уз очување државотворности Хрвата, односно чување њиховог државно-правног статуса и аутономије коју су имали у оквиру угарске краљевине, односно Хабзбуршке монархије. Такође се, наводно, залагао за усклађивање верских обреда у банској Хрватској где би, по неком његовом предлогу и православци прихватили римокатоличке обреде, а служба би се обављала на старословенском језику.²⁰

Неки други виде Штросмајера као једног од ђака римокатоличке цркве и Ватикана који је, пре свега, био католички свештеник, па Хрват, па на крају идејни заступник идеје југословенства. За овакав став и гледање на Штросмајера његови критичари доказе налазе у томе да је он, пре свега, био за ширење римокатолицизма на крајеве где су

18 Живковић Д. „Речник књижевних термина“ Београд 1992 године стр. 280

19 Крестић В. „Бискуп Штросмајер у светлу нових извора“ Нови Сад 2001 године

20 Новак В. „Јосип Јуриј Штросмајер – апостол југословенске мисли“ Београд 1941 године, стр.257

живели православци и муслимани на Балканском полуострву, као и да је био поборник и покатоличења истих насилним путем.

Постоје тврдње да је његова, наводно „пројугословенска идеја“ у ствари, требало да буде само прелазни корак ка унијаћењу и покатоличењу православаца и муслимана на Балкану, а пре свих оних у Хабзбуршкој монархији. Такође, постоје и документи који кажу да је о припадницима других конфесија говорио са потцењивањем и омаловажавањем.²¹ Као и сви његови савременици у Хрватској, он је стварање било какве јужнословенске државе замишљао под вођством Хрвата и на основу „хрватског државног права“, а у тој држави Јужних Словена по њему, део Хрватске би требали бити и Далмација, Босна и Херцеговина и Срем. Центар те државе био би Загреб, а та држава би била под патронатом Хабзбуршке монархије и Ватикана.²² Овако опречни подаци и писања о бискупу Штросмајеру у којима у последње време преовлађује чињеница да он није био никакав идеолог стварања државе Јужних Словена већ само још један римокатолички свештеник, који је под маском и изговором стварања некакве јужнословенске државе у оквиру Хабзбуршке монархије, покушавао да прошири утицај римокатоличке цркве међу припадницима других конфесија и народа, а да истовремено тим народима наметне, ако не владавину, а онда бар утицај Хабзбуршке династије и бечког двора. По мом, скромном мишљењу, мало је ту ишта од Штросмајеровог „југословенства“.

Један од најближих, ако не и најближи сарадник Штросмајера и његов савременик био је католички свештеник и историчар Фрањо Рачки. Историчар, теолог, палеограф, бавио се хрватском историјом и историјом хрватске државе у средњем веку, о чему је написао неколико дела. Посебно се бавио истраживањем богумила – хришћанске секте која се у средњем веку појавила на Балкану, а која је највеће упориште имала у Босни. Поједини аутори, Рачког сматрају чак и већим идеологом стварања јужнословенске државе и од самог Штросмајера, односно да је Рачки ватреније и агресивније заступао ту идеју и да је то радио више из стварног веровања у заједничку будућност јужнословенских народа, за разлику од Штросмајера који је у идеји стварања јужнословенске државе видео начин да повећа утицај римокатоличке цркве на овим просторима. Као и Штросмајер, и Рачки је своју активност првенствено усмеравао на јужнословенске народе који су живели у Двојној монархији. Његова идеја је била да се уједињење јужнословенских народа треба започети од уједињења Јужних Словена у Хабзбуршкој монархији, а да се, када се стекну

21 Дучић Ј. „Југословенска идеологија“ http://www.rastko.rs/istorija/jducic-jugoslovenstvo_c.html

22 Крстић В. „Бискуп Штросмајер – Хрват, великохрват или Југословен“

услови то уједињење настави и шири на свим просторима Балканског полуострва, где је то могуће.²³ Такође, у свом научно-истраживачком и историјском истраживању покушао је да нађе историјско оправдање да Ријека припадне Хрватској.²⁴

Рачки је, несумњиво допринео развоју хрватске историјске средњовековне школе и несумњиво је један од највећих хрватских историчара. Такође, несумњиво је да је имао и неке идеје о стварању државе Јужних Словена, али се такође, може рећи да је он, као и Штросмајер, у том југословенству можда скривао неке своје друге прикривене циљеве и планове, јер је њихов првенствени циљ био стварање државе Јужних Словена на територији Хабзбуршке монархије. Није ли у том њиховом „југословенству“ била прикривена тежња да се свим јужнословенским народима у Хабзбуршкој монархији наметне, како су они истицали, „хрватско државно право“? Није ли се у њиховим „југословенским идејама“ скривала тежња да се аутономија, који су Хрвати имали у оквиру угарске краљевине и „хрватско државно право“, наметну као полазне тачке за уједињење свих Јужних Словена у оквиру монархије, али на тај начин, што би у тој уједињеној „држави“, Хрвати као најбројнији народ, имали превласт и могућност утицаја и превласти над осталима? Каснији догађаји и поступци политичких следбеника Рачког и Штросмајера, нажалост, указују да је таква могућност врло велика.

3.ИДЕЈА СТВАРАЊА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ КОД СЛОВЕНАЦА

Словенци као најмањи од три конститутивна народа прве државе Јужних Словена, доста касно су национално постали свесни да је једина шанса за њихов спас од асимилације, односно германизације и хунгаризације, управо удруживање са осталим јужнословенским народима у Хабзбуршкој монархији, и уопште на Балканском полуострву. Народ који никада у својој историји није имао своју националну државу у периоду стварања прве јужнословенске државе, јер су живели у аустријском делу Двојне монархије, под директном управом Бечког двора и његове аристократије и били изложени страховитим притисцима и настојањима царске владе у Бечу да их асимилује и германизује²⁵. Међутим, упркос тим негативним утицајима Словенци су успели, како неки аутори истичу, да се политички организују као културна и језичка индивидуалност без

23 Banac I. „The national question in Yugoslavia: origins, history, politics“, New York 1980 god. Str.90

24 Gross, M. „Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća traganja“ Zagreb 1996 godine, str. 176

25 Бартуловић Ж. Ранђеловић Н. „Основи уставне историје југословенских народа“ Ниш 2012 године . стр.165

историјске и државно правне традиције.²⁶ Словенци су такође, под утицајем те германизације и неповољног положаја потпуно неповезани са осталим јужнословенским народима, пре свега Хрватима, као територијално најближим. За овакву ситуацију може се окривити колико притисак којем су изложени Словенци, толико и незаинтересованост Хрвата за сарадњу са њима, јер је првенствени циљ Хрвата био борба за очување своје аутономије у оквиру угарске краљевине, као и борба за проналажење заједничког језика са Србима и независним српским државама, у циљу борбе за ослобођење и евентуално уједињење. Положај Словенаца у Хабзбуршкој монархији можда је најбоље описао чувени словеначки књижевник Иван Цанкар : „У Аустроугарској монархији ми смо расцепкани на ситне парчиће. Политички контакти међу тим комадићима, малтене су немогући. Могао бих рећи да у политичком смислу, упркос једној круни и једној химни, Загреб је удаљенији од Љубљане, више него Париз или Мадрид. Биће потребно пуно енергије и дугог, стрпљивог рада за изравнавање онога што су историја и злоћудна политика искривили“²⁷.

У оваквим условима, када су Словенци били у опасности да буду асимиловани и потпуно германизовани, појединци и политички лидери Словенаца дошли су на идеју да спас од тога треба тражити у политичком повезивању са јужнословенским народима на Балкану, првенствено са Хрватима. Притиснути од бечких владајућих кругова, словеначки политички лидери и интелигенција у банској Хрватској и повезивање са њима видели су начин да очувају своје национално биће и одупру се асимилацији и мађаризацији. Та идеја први пут се јавила код Словенаца у току револуционарних превирања Европе 1848. године.²⁸ Видећи у хрватској територијалној аутономији повољнији положај од оног ког су они имали у оквиру аустријског дела Двојне монархије, Словенци су тежили да покушају да, везивањем себе за Хрвате, покушају да издејствују добијање неких сличних права и самоуправе и за себе. Ту се наравно, испречио велики проблем, јер бечка влада није била спремна на такве уступке. Реализација оваквих тежњи није била могућа и стога што је банска Хрватска била део угарске краљевине у оквиру Двојне монархије, где је дуго времена, политичким и другим средствима издејствовала добијање бановине, а Словенци су били део аустријског дела монархије без икакве самоуправе и политички скоро неорганизовани. Поред тога, не треба занемарити и чињеницу, да су Хрвати били бројчано

26 Лојзе У. „ Словенци ин југословенска идеја. Југословенски народи пред Први св. рат“ стр.934

27 Згодовински архив КПЈ, том 5 „Социјалистичко гигање в Словенији 1869-1920“ Београд 1951 године, стр.260

28 „Стварање југословенске државе 1918“ - Зборник радова и дискусија“ Београд 1983 године, стр. 271

већи и компатабилнији народ, да су животни простор делили са Србима, а да су заједно са њима, представљали већу политичку снагу у борби за своја права. Схвативши да се само везивањем за Хрвате и сарадњом са њима не могу одупрети притисцима из Беча, а и увидевши да добар део хрватских политичких кругова не гледа благонаклоно на такво везивање, Хрвати су своје првенствене циљеве сарадње само са Хрватима, модификовали у циљеве за везивање и заједничко деловање са свим јужнословенским народима на Балкану, за заједничку борбу за ослобођење Јужних Словена и стварање заједничке државе. Наравно, такво уједињење сада је сматрало и распад Двојне монархије и „уједињење свих Словена од Црног Мора до Триглава“.²⁹

Наравно, овакво повезивање са Хрватима, а касније преко њих и са Србима, у Словенији није прихватано некритички. Постојао је један добар део словеначких политичких снага, пре свега словеначки клерикални кругови, који су сматрали да Хрвати и Срби нису искрени у својим жељама да створе заједничку државу са Словенцима, већ да им Словенци имају послужити као нека врста монете за поткусуривање и прављење компромиса са Италијом и Аустријом, а које су имале претензије на словеначке крајеве. Међутим, после анексије Б и Х од стране Аустроугарске, словеначки политички лидери преломили су, јер су очигледно схватили да спас од нестајања и асимилације могу тражити само у повезивању са Хрватима, а касније и са Србима, и почели су гледати ка Србији и Црној Гори као местима одакле им може стићи помоћ за остваривање својих права, пре свега у оквиру Аустроугарске, а када се за то створе услови и у неком другом политичко-правном облику. Колико је та идеја одједном узела маха показује и то, да је дошло до стварања уније између неких хрватско-словеначких групација, као и до настанка једног политичко-културног покрета названог новоилиризам.

Новонастали покрет новоилиризма био је под утицајем и покушај оживљавања илирског покрета, али под измењеним идејама. По мом скромном суду, био је то покушај да се Словенци укључе у идеје неког пансловенског јединства, јер њих изворни илирски покрет није познавао. Међутим, убрзо се увидело да је та идеја у најмању руку била нереална, да не кажем утопијска. Разлике између Словенаца, који никада нису имали своју државотворну идеју и своју државу, и њиховог схватања стварања неког општејугословенског, политичког и културно-националног корпуса, разликовала се од хрватског, а још више од српског схватања те идеје. Словенци су у тој идеји видели неку могућност културолошког и политичког повезивања на равноправном нивоу, док су

29 Плелерски Ј. „Словеначке политичке странке у Првом светском рату и југословенско питање. Политички живот Југославије 1914-1945“ Београд 1973 године, стр.131-132

рецимо Хрвати, од почетка истицали да таква заједница треба да почива на хрватском државном праву. Те две ствари никако нису ишле једна са другом, јер су искључивале једна другу. Словенци су се опет, по мом скромном мишљењу, нашли између "чекића и наковња". Мали народ, који никада није имао своју независну државу, био је стешњен између опасности од германско-хунгарске асимилације и тежњи хрватских политичких чинилаца да их подвргне свом утицају, култури и обичајима. Такође је незгодна ситуација била и то, што су они једини од свих јужнословенских народа били у аустријском делу Двојне монархије, па самим тим и административно изоловани и без могућности за било какву политичку помоћ осталих јужнословенских народа.

У ситуацији такве расцепканости и незавидне политичке недефинисаности својих циљева, Словенци су дочекали и почетак Првог светског рата. По почетку рата и добрим делом док је рат трајао, Словенци су били нејединствени око својих циљева и жеља по завршетку истог. Део интелигенције и политичке елите и даље је заговарао да треба тражити само извесна права и политичко - културну аутономију у оквиру Аустроугарске по завршетку рата. Део је пропагирао одвајање од Двојне монархије и присаједињење осталим јужнословенским народима. Део је био неутралан и просто наставио да партиципира у државно-правном систему Двојне монархије, сматрајући ту државу као своју. Наравно, ови трећи су то радили из својих опортуних разлога или из страха од одмазде хабзбуршких власти. Свакако је најбољи представник ових трећих био фелдмаршал Оскар Поћорек, чије су хорде начиниле стравичне злочине над Србима у току Церске и Колубарске операције на почетку 1915. године.

Како је Први светски рат одмицао, и како је била извесна победа сила Антанте, на крају је код Словенаца преовладала струја да Двојна монархија неће преживети и да ће за Словенце најбоље бити да своју судбину вежу за судбину осталих јужнословенских народа, односно да узму учешћа у стварању државе јужнословенских народа. Ту струју међу Словенцима, предводио је свакако Антун Корошец, потоњи члан Југословенског одбора и истакнути политичар у потоњој Краљевини СХС. Крај рата Словенци су дочекали као део државе Словенаца Хрвата и Срба из Аустроугарске која *de facto* није постојала, већ је била једна идеја у зачетку, а коју су победничке силе прихватиле као глас јужнословенских народа на територији Аустроугарске. Колико су Словенци били нејединствени у погледу своје националне свести, али и политичке и националне будућности, показује и пример, да се десет хиљада корушких Словенаца на плебисциту

1920. године определило да жели да живи у Аустрији, а не у Краљевини СХС.³⁰ Такав резултат плебисцита, показао је, да је германизација имала делимичног успеха међу Словенцима, и да део националног корпуса словеначког народа види себе ближе германском бићу, него оном словенском. Како друкчије објаснити одлуку корушких Словенаца да се на крају рата одлуче за Аустрију, а не за Краљевину СХС.

4. ИДЕЈА СТВАРАЊА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ УОЧИ ПРВОГ СВЕТСКОГ

ПАТА

Почетак XX века донео је неколико битних промена и турбуленција у Европи и на Балканском полуострву. У Србији је проаустријска династија Обреновић мајским превратом 1903. Године, замењена династијом Карађорђевић. Црна Гора је проглашена краљевином и добила је први устав, а самим тим, кретало се ка ограничењу апсолутне владавине краља Николе I Петровића Његоша и увођењу какве-такве владавине закона у тој малој, приморској српској краљевини. У Бугарској и Грчкој јављале су се тежње за националним ослобођењем и уједињењем. Такве тежње су додуше, постојале и у Србији и Црној Гори. У ствари, оне нису ни престајале претходних векова, али су свој посебан полет добиле од добијања формалне независности Србије и Црне Горе на Берлинском конгресу 1878. године. Турску империју су потресали међудинастички сукоби, ратови и револуције, а вредна помена је свакако младотурска револуција, као и рат Турске са Италијом 1911. године, у коме је Турска поражена и у коме је изгубила територије данашње Либије и нека острва у Егејском мору. Аустроугарска је 1908. године, супротно одредбама споразума постигнутог на Берлинском конгресу извршила анексију (присаједињење) Б и Х. Споразумом великих сила на Берлинском конгресу, Аустроугарској је дато право, да „окупира Б и Х и њоме управља у име султана и успостави ред и мир“. Овим чином Подунавска империја је дошла на границе Србије и Црне Горе и са западне стране постала њихов сусед. Србија је, на тај начин, имала моћну империју и на својим северним и западним границама, целом дужином граничне линије. Анексија Б и Х изазвала је револт у Србији и Црној Гори, али и негодовање Русије и осталих сила Антанте (пре свих Француске), јер је овим чином Аустроугарска дубоко "загазила" на Балканско полуострво, које је Русија сматрала својом сфером утицаја. После анексије, дошло је до затегнутих односа између Србије и Црне Горе, са једне стране и Аустро-Угарске са друге, али су ипак Србија и Црна Гора, по савету Русије, на крају морале званично да изјаве да се слажу са анексијом. Разлог за то је, највероватније, политичко-војна процена да би заоштравање кризе могло довести до ратног сукоба за које Србија и Црна Гора нису биле спремне, и очигледно би претрпеле пораз, а по свему судећи, ни руска империја није била војно способна, а ни вољна, да у случају таквог сукоба, пружи помоћ Србији и Црној

Гори. Након анексије Аустроугарска је свим расположивим средствима, укључујући ту и примену силе и злочина над цивилним становништвом, покушала да нове територије што пре уклопи у свој државно-правни систем. Посебно су ригорозне и сурове биле репресије против српског живља у Б и Х, али свакако нису били поштеђени ни сви други који су се противили успостављању хабсбуршке власти у Б и Х.

У таквим околностима, а на иницијативу и под покровитељством Русије, четири мале независне балканске државице – Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка оформиле су Балкански савез. Циљ новоформираног савеза био је национално ослобођење балканских народа и коначно протеривање турске империје - „болесника са Босфора“, са Балкана. У то време, оживела је идеја кнеза Михаила Обреновића, која се родила пола века раније, а то је „Балкан балканским народима“. После исцрпних преговора и потписивања споразума, балкански савезници су Турској објавили рат. Претходно су склопљени споразуми о начину вођења ратова и подели ослобођених територија. Балкански савезници победили су турску империју, за нешто више од пола године. Исцрпљена и понижена, Турска је задржала један мањи део земљишта на Балканском полуострву и град Истанбул. После пет векова, Турска је избачена са Балкана. Међутим, победничка еуфорија кратко је трајала. Дошло је до сукоба око поделе Македоније, што је на крају резултирало и сукобом дојучерашњих савезника.

Иако је споразумом пред почетак рата, било предвиђено да се у случају несугласица између савезница око поделе ослобођених територија прихвати арбитража руског цара, Бугарска је на упорно „подбадање“ Немачке напала Србију и Грчку. Након тога, у рат на страни Србије ушла је и Црна Гора, а Бугарску су напале и Румунија и Турска. Бугарска је доживела тежак пораз. Изгубила је знатан део територија освојених у рату са Турском, а и Румунија и Грчка су јој преотеле део територије. Тиме је Балкански савез разбијен или бар окрњен, иако је каснији Први светски рат показао да су Србија, Црна Гора, Грчка, па и донекле Румунија, нашле своје интересе да тај савез, макар и неформално, очувају.

У овом турбулентном периоду идеја стварања јужнословенске државе достигла је свој врхунац. Победа балканских савезника пробудила је наду да је то почетак краја робовања јужнословенских народа. Брз слом Турске изазвао је еуфорију и понекад, и нереалне жеље и захтеве. Поједини кругови предлагали су, да се после победе над Турском, оружје балканских савезника окрене преко Дрине и Саве на Хабзбуршку империју. Били су то, наравно, нереални циљеви. Турска и Аустроугарска се нису могли поредити, ни у ком сегменту. Турска је била пред распадом, на издисају. Аустроугарска је још држала све конце у својим рукама и чврсто "стезала" подјарамљене народе, иако се осећало да то чини све

теже. Ипак је она била „трула царевина“ и „тамница народа“ за све који су у њој живели, искључивши из тога Немце и Мађаре. У таквим условима несразмерне јачине и војне снаге, подлећи еуфорији и заратити са Аустроугарском, било је равно самоубиству.

Међутим, народне масе дочекале су одушевљено победе балканских савезника и пораз Турске. Посебно су у томе предњачили Срби. После пет векова, ослобођење Старе Србије, Рашке, Косова и Метохије, Душановог Скопља и Марковог Прилепа, за српски народ представљало је остварење националног сна. Срби у Аустроугарској су, упркос репресалијама власти, славили победу српског оружја. Посланици српске националности у босанском Сабору, донели су 16. новембра 1912. године резолуцију у којој траже „ да се Србији и српском народу не ускраћује право да уберу плодове својих победа“.³¹ Овакав и слични документ сигурно су требали имати за циљ да покажу расположење и одушевљење српског народа победама својих сународника у матици и њиховог оружја. Али, исто тако, требали су да буду стимулација и подстрек српској влади да се не задржи на победама на југу, већ да се на крилима победе, националне еуфорије и полета окрене на север и запад и ослободи српски народ у Двојној монархији. Такође је, вероватно, у неку руку, требала да да алиби и политичко оправдање евентуалној акцији српске војске на тим просторима, а у циљу националног ослобођења, јер посланици у Сабору, у Сарајеву, су представници српског народа у Б и Х, они репрезентују српски народ – најбројнији у Б и Х и њихов глас је глас српског народа који се радује победи српског оружја и изражава политички став да се српском оружју морају признати ратни успеси и признати право да те успехе капитализује кроз проширење националне територије и ослобођење што већег броја својих сународника од страног угњетавања. Једном речју, унапред се оправдава евентуална војна акција против Аустроугарске, евентуалне победе и тражи се признавање права на уживање бенефита од њих.

Поред Срба, и други јужнословенски народи који су живели под управом и окупацијом подунавске монархије, односно делови народних маса, и политички и интелектуални кругови који су тежили уједињењу у заједничку државу Јужних Словена показали су симпатије према победама балканских савезника над Турском. Крајем новембра 1912. године у Задру се, на пример, окупило 500 саборских заступника, председника општина и представника политичких партија који су донели резолуцију у којој се истиче да „Скупштина изјављује балканским савезницима, а посебно браћи Србима, своје дивљење, изражавајући жељу да да њихове сјајне победе, извојеване витешким напорима и

31 „Стварање југословенске државе 1918 - Зборник радова и дискусија“ Београд 1983 године, стр. 93

крвавим жртвама буду крунисане коначним и заслуженим успехом.“³² Довољно је рећи да је један Шантић писао стихове на ту тему, па се да схвати колико је национална жеља за ослобођењем била у полету. Народне масе жељу за коначним ослобођењем изражавале су и патриотизмом који се огледао у настанку једног таласа поезије, која је опевавала славне победе балканских савезника.

Иако је национални полет захватио народне масе, иако су исказивана нека нереална очекивања и давани нереални предлози да се балкански савезници требају обрачунати са Аустроугарском после обрачуна са Турском, политичка реалност на Балкану и у Европи нису давали повода ни за какву еуфорију, а још мање за то да се политичке одлуке доносе под утицајем емоција, еуфорије и нереалних очекивања. Влада Србије, династија и политичка елита, као и део интелектулне елите, схватио је да на балкански савез после слома Турске, Аустроугарска гледа као на савез који је непријатељски окренут према њој. Иако, реално гледано, балкански савезници нису имали никакве намере за сукоб са Аустроугарском, и што осим Србије и Црне Горе, Бугарска и Грчка, вероватно не би пристале да уђу у сукоб са истом зарад ослобођења Срба под влашћу исте, Двојна монархија је чинила све да растури овај савез. У томе је имала безрезервну подршку немачке царевине, а кајзер Вилхем Други је чак предлагао, да Аустроугарска поведе превентивни рат против Србије. Немачка и Аустроугарска гледале су на балкански савез, а пре свега на Србију и Црну Гору, као на камен на њиховом путу ка Солуну, Истанбулу и Блиском истоку, а истовремено сматрале да су Србија и Црна Гора магнет који привлачи јужнословенске народне масе под њеном влашћу да све више гледају у Београд и на Цетиње, као на места одакле ће кренути и стићи толико дуго очекивано ослобођење. Аустроугарска је углавном без икаквих основа, оптуживала Србију и Црну Гору да подбадају њено словенско становништво на грађанску непослушност према царско-краљевској управи, па и на побуне и терористичке нападе против те управе.

Аустроугарска је повела жестоку кампању против Србије, мобилисала трупе у Војводини и Б и Х, изводила војне маневре на границама. Аустријска флотила је пловила Дунавом и Савом поред Београда, посебно ноћу, и на други начин покушавано је да се испровоцира неко несмотрено реаговање Србије, што би било повод за аустроугарски

32,,Стварање југословенске државе 1918 - Зборник радова и дискусија“ Београд 1983 године , стр. 93

напад. Децембра 1912. Године, аустроугарске власти су чак и припремиле тест ултиматума који је требало послати Србији, а уколико га Србија одбије, био би то повод за „превентивни рат“. Међутим, у последњем тренутку, цар Фрањо Јосиф одбио је да потпише ултиматум, свестан да би напад на Србију довео до општевропског рата.³³ Касније ће се испоставити да рат тиме није спречен, већ је само одложен.

Имајући у виду све наведене околности, српска влада и династија, схвативши колика им опасност прети од опасног и моћног суседа који их „грли“ са севера и запада, покушавале су да дипломатским средствима, пре свега не дају повода Аустроугарској да нападне Србију. Истовремено, српска владајућа политичка елита, а пре свих председник Владе, стари и искусни Никола Пашић, схватили су да је рат са Аустроугарском неизбежан. Остарели Пашић схватио је игре бечког двора и одмах по завршетку балканских ратова интензивирао дипломатске напоре да се приближи силама Антанте, пре свега Русији и Француској. На тај начин, покушао је да осигура да у тренутку када до извесног рата са Аустроугарском дође, Србија не буде сама, препуштена сама себи, већ да иза ње стоји бар нека велика сила која, ако не војном интервенцијом, онда бар дипломатском иницијативом, може да спречи да моћна царевина „збрише“ малу Краљевину Србију. Истовремено, држећи се оне старе да ко жели мир мора увек бити спреман за рат, српска влада је приступила темељном опремању и модернизацији српске војске. Није било двојбе да ће се све то једног дана исплатити.

Један од корака ка заједничкој политичкој борби за остваривање својих права у Аустроугарској, у предвечерје Великог рата, било је стварање српско-хрватске коалиције 12. децембра 1905. године. По мишљењу нашег истакнутог историчара Владимира Ћоровића, ову коалицију су формирале српске и хрватске опозиционе странке у хрватском Сабору у банској Хрватској. Како истиче Ћоровић у својој „Историји Срба“, ова коалиција је тражила гаранције за пуну слободу политичког рада и уверења и промену управе у банској Хрватској.³⁴ Челници коалиције испред хрватских политичких снага били су Франо Супило и др Анте Трумбић, а на челу српских политичких снага био је Светозар Прибићевић. Ова коалиција је имала већину и функционисала је све до краја Првог светског рата 1918. године. Ова коалиција је, како истиче Ћоровић у својој „Историји Срба“, један од намудријих потеза српских и хрватских политичких елита у то време, јер је тиме на неки начин, исказано јединство представника Срба и Хрвата у Двојној монархији и њихова жеља за заједничку борбу, за остваривање националних и политичких циљева.

Очигледно су и једни и други схватили да је „враг однео шалу“ и да јужнословенски народи, уколико заједно не наступе, могу постати „монета за поткусуивање“, у све заоштренијим односима Беча и Пеште. Наиме, званична Пешта тражила је већи степен

самоуправе у Двојној монархији, а неки политички представници Мађара су ишли толико са захтевима да су тражили степен самоуправе који би практично значило потпуно разбијање Аустроугарске и њено свођење на персоналну унију двеју независних држава. У тој политичкој борби између Мађара и Аустријанаца, и Беч и Пешта покушали су да Србе и Хрвате привуку на своју страну. Стварањем српско-хрватске коалиције, представници Срба и Хрвата су кроз исказивање и усаглашавање заједничких политичких циљева, на неки начин, желели да покажу да се неће придружити ниједној страни. У ствари, Срби и Хрвати су стварањем коалиције и истицањем циљева за које ће се борити, по први пут заједнички, политички наступили и ка Бечу и ка Пешти, тражећи политичка и сва друга права за народе које представљају. Коалиција је, наравно, наишла на одобрење званичне Србије, док су појединци из коалиције и са српске, али и са хрватске стране, сматрали да је природно да коалиција за остваривање својих политичких циљева помоћ тражи и од званичног Београда и да у појединим питањима са њим и тесно сарађује. Уосталом, челници коалиције ће касније бити оснивачи и главна окосница Југословенског одбора, који ће заједно са Владом Србије радити на стварању заједничке државе Јужних Словена.

По окончању балканских ратова и победе балканских савезника у народним масама, и оним слободним у Србији и Црној Гори, и оним који су још били под влашћу Аустроугарске убрзавала се активност, са циљем да дође до рушења Хабзбуршке империје и ослобођења и уједињења јужнословенских народа. Штампани су леци, држане трибине, покретани часописи и листови, формиране организације и удружења, а све у циљу дизања свести народа да је дошло време да се одбаци „хабзбуршки јарам“ и извојује слобода и уједињење. Посебно је била активна омладина и млада интелигенција. И једни и други, инспирисани другим европским народима који су остварили своје национално ослобођење и уједињење (Немци, Италијани), сматрали су да и Срби имају право да се њихови сународници, који се још налазе под аустријском управом, имају право на национално ослобођење и уједињење. Већина њих били су „западни ђаци“, школовани по школама и универзитетима у земљама западне Европе, где су прихватили националистичке и патриотске идеје и покушавали да буду носиоци истих идеја и код нас. Овде ћемо поменути само две организације које су својом активношћу допринеле, ако не и убрзале, да дође до повећања активности народних маса и до буђења и потпиривања националних тежњи за ослобођењем.

4.1.Организација „Народна одбрана“ формирана 10. октобра 1908. године у Београду, у јеку анексионе кризе Б и Х. Циљ организације био је да окупи све политичке чиниоце у земљи, као и друге организације и да манифестује национално јединство, јер се веровало да је после анексије Б и Х неминован рат са Аустроугарском. Поред тога, а сходно имену,

један од циљева организације био је, да у случају рата, она буде кровна организација која ће окупљати добровољце за рат. Међутим, како истиче Владимир Ћоровић у својој „Историји Срба“, организација је била добро замишљена, али врло слабо функционална.³³ Убрзо, по њеном оснивању, дошло је до сукоба између млађих и старијих чланова организације, јер су ови други били за агресивније деловање организације, за више активности, чак и акција на територији Аустроугарске, које би стимулисале становништво на отпор репресији власти, а власт уверила да више нема тако добру контролу на просторима где живе Срби и остали јужнословенски народи. Недуго затим, дошло је до фрактирања организације, а из ње је свакако, најпознатија фракција која је прерасла касније у организацију „Уједињење или смрт“, која је мистериозно називана и „Црна рука“, а која је у својим редовима окупљала омладину, интелигенцију, као и млађе офицере у српској војсци, а које је предводио шеф контраобавештајне службе српске краљевске војске и један од организатора и реализатора Мајског преврата- Драгутин Димитријевић Апис. Организација "Уједињење или смрт" залагала се, као и млађи припадници Народне одбране, за агилнији и агресивнији рад на националном ослобођењу Срба и других јужнословенских народа. Такође, нису се слагали са ставовима и политиком владајуће гарнитуре званичне Србије, на челу са Пашићем, јер су сматрали да су српска Влада и Пашић превише суздржани у борби за националне интересе и да покушавају остварити политичким и дипломатским средствима национално ослобођење, које се, по схватању припадника "Црне руке", може остварити само револуционарном борбом против страних угњетавача. Касније су припадници "Црне руке" дотурили оружје припадницима „Младе Босне“, којим су ови други извршили атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда, у Сарајеву, 28. јуна 1914. године.³⁴

4.2.Организација „Млада Босна“ настала је почетком XX века у Б и Х, као савез неколико омладинских организација, које су имале за циљ ослобађање Б и Х од Аустроугарске управе и њено припајање Србији и Црној Гори или заједничкој држави Јужних Словена. Идејни творци програма Младе Босне били су Владимир Гаћановић и Димитрије Митриновић, који су написали два програма, која су у суштини била иста, али су се разлоковали у томе, што је Гаћановић предвиђао уједињење Б и Х са Србијом, а Митриновић уједињење са Србијом и Црном Гором, у ширу државу Јужних Словена. Организација је имала живе активности, а своје дејство углавном је заснивала на организовању демонстрација и протеста против окупационе власти, штампање памфлета,

33 Ћоровић В. „Историја Срба“ Београд 2010 године, стр. 703

34 Исто, стр. 710

брошура, растурање летака и сл. Поједини чланови организације "Млада Босна" сарађивали су са појединим припадницима "Црне руке". Свакако, најпознатија „акција“ "Младе Босне" био је атентат на Франца Фердинанда, 28. јуна 1914. године. Тада је припадник "Младе Босне" убио хицима из пиштоља надвојводу - престолонаследника аустроугарског трона и његову жену Софију. Постоје индиције да је наш књижевник, добитник Нобелове награде Иво Андрић, такође био припадник организације "Млада Босна". После завршетка Првог светског рата, припадници "Младе Босне" који су учествовали у атентату на престолонаследника, проглашени су Видовданским херојима.

5. ПОЧЕТАК ПРВОГ СВЕТскоГ РАТА И ДОНОШЕЊЕ НИШКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ

Јуна 1914. године у Б и Х, Аустроугарска је организовала велике војне маневре. Ти маневри организовани су на просторима где је живело већинско српско становништво, које се узгред, још није мирило са окупацијом и анексијом Б и Х од стране Двојне монархије. „Маневри организовани у Б и Х 1914, према оцени британског војног аташеа у Бечу, били су организовани као опомена Србији“³⁵. Циљ ових маневара, вероватно је било, да се покаже српском народу, али и другим припадницима јужнословенских народа у Б и Х, па и Двојној монархији, да је иста велика војна сила и да је спремна, да и силом оружја, „збрише“ сваког ко стоји на путу њеним интересима. Такође, то је била и опомена Србији да одустане од било какве иницијативе, да после обрачуна са отоманском империјом, циви својих топова окрене на север и запад. Може се, у неку руку рећи, да су ови маневри требали да буду и демонстрација војне моћи Аустроугарске ка Русији, која је Аустроугарској била такмац и највећи конкурент за ширење утицаја на Балканском полуострву. Познато је, да је руско царство у том периоду, било у јако тешкој позицији после пораза у рату са Јапаном и револуционарних превирања која су потресала највећу православну силу на свету.

Врхунац маневара требало је да буде 28. јун 1914. године, када је маневрима требало да присуствује престолонаследник Франц Фердинанд са супругом Софијом, који би поред маневара, тога дана посетио и Сарајево. Група припадника организације "Млада Босна", тог 28. јуна, извршила је атентат и убила престолонаследника и његову супругу.

Иако су атентатори имали одређене везе са припадницима организације "Црна рука",

³⁵ Екмечић М. „Дуго кретање између клања и орања – Историја Срба у новом веку 1492-1992“, Београд 2007 године, стр.340

атентат није организовала и одобрила српска влада, како је званични Беч одмах тврдио. Организација "Црна рука", на челу са пуковником Аписом, напротив, била је у сукобу са српском владом, посебно Пашићем, али и са династијом Карађорђевића. У истрази су ухапшени за помагање у атентату и истакли да су оружје добили од припадника "Црне руке" у Србији, али ниједан од њих није потврдио да је добио идеју, а камоли подстицај да убије надвојводу. Напротив, постоје подаци да је посланик српске владе у Бечу Јован Јовановић Пижон, неколико пута аустроугарском министру спољних послова слао дописе, у коме га је упозоравао да обавештајни извори Србије имају податке да се припрема атентат на престолонаследника Франца Фердинанда приликом његове посете Сарајеву. Поједини кругови у Бечу изнели су још невероватнију и ничим доказану тврдњу, да су атентат организовале српска и руска влада, а да су "младобосанци" само „повукли обарач“. Овакве тврдње данас се злоупотребљавају, у покушајима ревизије историјских чињеница и пребацавања кривице са правих криваца за избијање Првог светског рата : Немачку и Аустроугарску, на оне којима је рат наметнут: Србију и Русију. Чињеница је, да два постојања, рат у овом случају није требао. Србија је, пре тога, за две године, водила два рата и неспорно је да јој је био потребан мир како би се економски, финансијски и војно опоравила. Русија је, као што смо рекли, мање од деценију раније, водила рат и није јој био потребан, јер је и њој био потребан мир зарад опоравка, а истовремено и смиривање револуционарних тенденција и превирања.

Чим су у Беч стигле вести о атентату, званичници Хабзбуршког двора су за исти оптужили Србију. Милитаристички и клерикаристички кругови у Бечу схватили су да им се непланирано пружио повод да се отарасе свог јужног суседа, који им је „задавао толико мука“. Месец дана после атентата, Бечки двор упутио је Влади Србије ултиматум, 23. јула 1914. године који се састојао од 10 тачака, у коме је на крају наведено да ће, уколико исти не буде испуњен у целости, Аустроугарска напасти Србију. Ултиматум је представљао текст који је вређао достојанство и суверенитет сваке независне државе. Међутим, српска влада, знајући за намере свог северног суседа и схватајући опасност пред којим се држава налази, прихватила је да испуни све захтеве из ултиматума, осим члана 5, који је тражио „да Србија прихвати учешће аустроугарских власти у сузбијању свих субверзивних делатности против Аустроугарске на територији Србије“. Оваквим захтевом дирало се у саму независност и суверенитет Србије, те је исти био неприхватљив за Владу у Београду. У осталим тачкама захтева, Србија је ишла до максималних граница попустљивости које себи може да допусти једна суверена и независна држава. Међутим, одбијање испуњења члана 5 ултиматума, било је довољан повод Аустроугарској да објави прекид дипломатских односа са Србијом и, депешом послатом 28. јула 1914. године, објави рат Србији.

По објављивању рата Србији, Црна Гора ступа у рат на страни Србије и објављује рат Аустроугарској, да би неколико дана касније то учинила и руска империја.

Одмах после атентата, Аустроугарска је започела војне припреме за рат, објавивши мобилизацију дела својих трупа и започевши њихову концентрацију ка Дрини, Сави и Дунаву. Истовремено са мобилизацијом, започете су репресалије и невиђени злочини над српским цивилним становништвом у целој Подунавској монархији, а посебно на територији Б и Х. У Хрватској, где су већина становништва чинили Срби, затим Војводини и Б и Х, управитељ Б и Х, германизовани Словенац Оскар Поћорек, увео је тзв „изнимне мјере“. „Изнимне мјере су представљале ванзаконско средство, по коме се без нарочите процедуре, могла забранити употреба српског имена, ћириличног писма српских културних установа“. Поред тога, започето је етничко чишћење подринских Срба, што је било остварење сна аустроугарских власти још од 1872, а то је да се прекине континуитет Срба, с обе стране Дрине.³⁶

Одмах по слању депеше о објави рата, аустроугарске трупе су кренуле у општи напад дуж целе границе са Србијом, са севера и запада. Надмоћна и боље опремљена аустроугарска армија је брзо прешла Дрину, где је усмерила свој главни напад кроз Мачву и преко Шапца. Српске јединице дочекале су непријатељску армију и до ногу их потукле у славној Церској бици, која је вођена од 16. до 20. августа 1914. године. Аустроугарска војска је одбачена преко Дрине и враћена у Б и Х. Упоредно са ратним операцијама, непријатељске трупе чиниле су масовне злочине над цивилним становништвом у Подрињу, Мачви, Лозници, Шапцу. Ћесарове армије, под командом фелдмаршала Поћорек, показале су „незапамћено јунаштво“ иживљавајући се над женама, стрељајући и вешајући старце и убијајући невину децу.

Посрамљена аустроугарска војска, која је дозволила да је победи „српски сељак - војник у опанцима“, припремила је и започела нови удар на Србију неколико месеци касније. Суочена са недостатком људства, епидемијом тифуса и војне опреме и муниције, српска војска била је принуђена на повлачење и напуштање Београда. Стиснута јаким непријатељским снагама, ипак је смогла снаге, да по пристизању артиљеријске муниције из повлачења крене у противнапад. Српске линије су стабилизоване на планини Суворор, у долини реке Колубаре, где је 3. децембра 1914. године започела Колубарска битка која је

36 Екмечић М. „Дуго кретање између клања и орања – Историја Срба у новом веку 1492-1992“, Београд 2007 године стр.344

завршена тријумфом српских снага. Београд је ослобођен 15. децембра 1914. године, а Поћорекове јединице су у паници напуштале Србију. Запамћен је податак, да су аустријански ћесарови солдати, бежећи под ударом „српских опанчара“, „толико“ научили српски, да би сељаци, жене и цивилно становништво, које су терорисали пар недеља раније, стално питали „казуј стрина ђе је Дрина“.

Упоредно са војним акцијама, српска влада и регент Александар I, вршилац краљевске дужности, у име свог остарелог оца Петра I, водили су дипломатску борбу да се Србија извуче из незавидне и тешке политичко – војне ситуације. Напоменули смо, да су Црна Гора и Русија, ушле у рат на страни Србије. Након тога, Немачка је ушла у рат против Француске и Русије, а након немачког напада на неутралну Белгију, Велика Британија је ушла у рат на страни Русије и Француске. Почео је Велики рат. У таквим компликованим околностима, победе српске војске представљале су, у ствари, прву победу сила Антанте у Великом рату. Те победе дале су српској влади право и позицију, да у дипломатским играма има свој глас, свој врло значајан глас, изборен победама на Церу и Колубари. Док су српске јединице браниле своју отаџбину на Церу и Колубари, у европским дипломатским круговима водила се битка за нове савезнике у рату. Ту се, пре свега, мисли на Италију, Турску и Бугарску. Све три земље имале су своје захтеве и тражиле одређене уступке, да би ушле у рат на страни једног од два зараћена блока. Две од три поменуте земље: Италија и Бугарска, имале су захтеве и територијалне претензије, на области и територије које су сматране српском сфером интереса, односно сфером интереса јужнословенских народа. Италија је истицала претензије на леву обалу Јадрана, Истру, Далмацију, јадранска острва уз обалу Далмације, све до Боке Которске. Бугарска је имала претензије на Вардарску Македонију, делове југоисточне Србије са Пиротом, Нишом, Лесковцем, Димитровградом и делове Албаније са изласком на Јадран. У таквим околностима, било је потребно много политичке вештине, упорности, па и „прљавих политичких потеза“, да би се, и у политичком смислу, капитализовале војничке победе српске војске. Такође, било је очигледно да се аустроугарска армада неће зауставити после два пораза и да се спрема за трећи одлучни ударац. Србија је била стешњена у незавидан војно-политички теснац и била је приморана да игра „прљаве политичке игре“ великих сила.

6. НИШКА ДЕКЛАРАЦИЈА ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ ОД

7. ДЕЦЕМБРА 1914. ГОДИНЕ

Одмах након почетка Колубарске битке и напуштања Београда, српска влада пребацила је своје седиште у Ниш. Одатле је српска влада привремено управљала земљом и

општила са дипломатским представницима савезничких и неутралних земаља и руководила ратним операцијама. Пашић, схватајући да победе на бојном пољу неће имати ефекта уколико не буду пропраћене и дипломатском активношћу, кренуо је у велику дипломатску офанзиву, тражећи од сила савезница, да поред војне, пруже и дипломатску помоћ Србији да опстане, и у складу са ратним заслугама, капитализује своје победе. Иако је била у незавидној ситуацији, српска влада је размишљала унапред и борила се, да колико то међународне околности дозволе, реализује своје циљеве на бојном дипломатском пољу. У ту сврху, било је, као почетни корак разјашњења, за шта се Србија у овом рату бори. Поред борбе за голи опстанак, донети некакве смернице и нацрт циљева, за које ће се Србија борити у рату и циљеве за које ће се залагати након завршетка рата.

Док су још операције на Колубари трајале, паралелно са риком топова и бомби, у Нишу је 7. децембра одржана седница Народног представништва (Скупштине) Србије, на којој је Влада поднела текст Нишке декларације, у којој су одређени ратни циљеви Србије. Текст декларације је гласио:

Влади је част изаћи пред Народно Представништво с овом изјавом:

Она је образована с циљем да се у њеном саставу оличи и до краја ове велике кризе оличава јединство, воља, снага и циљеви наше земље. Уверена у поверење Народне Скупштине, докле год све своје силе ставља у службу велике ствари Српске Државе и српско-хрватског и словеначког племена. Влада сматра за своју прву дужност да се с бескрајним поштовањем поклати пред светлим жртвама, храбро и вољно принесеним на олтар отаџбине. Целој пак, српској војсци и свима у њој, од оних који воде и командују до редова на предстражама, шаље изразе својег поверења, дивљења и захвалности за напоре које чине и жртве које за отаџбину подносе.

Наша млада и мала војска, чувајући леп глас који је стекла лањске и прелањске године, стала је сад достојно уза славне, многомиллионе и старе војске великих народа, наших савезника, који с нама заједно воде борбу за ствар правде и слободе. То нам је историјска тековина, чији ће се големим значајем сагледати и правилно оценити истом на свршетку ових мучних ратних дана. Уверена у решеност целога српскога народа да истраје у светој борби за одбрану свога огњишта и своје слободе, Влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања које је, у тренутку кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца. Сјајни успех који има да крунише ово војевање, искупиће обилато крваве жртве које данашњи српски нараштај

подноси. У тој борби, српски народ нема избора, јер се између смрти и живота не бира. Он је на њу принуђен и водиће је са онаквом, истом, несаломном енергијом с каквом се пре сто година борио за свој Васкрс из косовске гробнице. Влада ће се трудити да буде веран израз те решености народне, и она ће, верна својим моћним и јуначким савезницима, с поверењем у будућност чекати час победе.

Влада зна за патње и терете које подноси војска и велики део народа, и чиниће све што је у људској снази да то олакша. Она ће предузимати, брзо и одлучно, све мере да снабдевање војске и нега рањеника буду све бољи, и ништа се у том погледу неће жалити. У споразуму с Вама, Господо Посланици, решиће се и мере којима ће се после рата олакшати народу да поврати своју истрошену снагу и среди своје имовно стање, а док је непријатељ још ту, она од свега срца шаље најбољој снази наше земље поклич:

*Напред, с Божјом помоћу, на непријатеља, у борбу за слободу!*³⁷

Одмах након усвајања, декларација је штампана у неколико дневних листова који су излазили у Нишу и тако обнародована, а домаћа и европска јавност, упозната са циљевима борбе, оне војничке, али и политичке српске владе, али и српског народа. Целокупна домаћа и европска јавност, од сељака до крунисаних глава, упозната је са циљевима и плановима српске борбе.

Читајући текст декларације, у њој се може уочити неколико ствари :

Влада излази пред народну Скупштину са текстом изјаве и од Скупштине тражи сагласност да се та изјава обнародује као званична политика државе Србије. Упада у очи да, и у тим тешким тренуцима, Влада жели да испоштује процедуре и покаже да држава и у тим тешким тренуцима функционише, да све институције раде колико год то околности дозвољавају, и што је најбитније, да се поштују тековине демократског парламентарног система. Иако је држава у опасности, иако истовремено српска војска бије осудно битку за свој нестанак или опстанак, Влада се обраћа Скупштини, као репрезенту народа и упознаје је са текстом декларације, упознајући тиме и цео народ. Ретки су такви случајеви забележени у пракси.

У првом делу декларације, Влада одмах износи став, да је ово борба за живот и смрт, да је то период када се бори за голо преживљавање отаџбине. Међутим, у првим редовима декларације такође стоји, да то није борба само за опстанак српске државе, борба за

37 „Српске новине, насловна страна, бр. 282, Ниш, уторка 25. новембар (8. децембар) 1914 год.

очување њене целovitости и независности, већ и борба за опстанак народа. Међутим, по први пут у једном званичном документу српских власти истиче се, да то није само борба за опстанак српског народа, већ борба за опстанак српског, хрватског и словеначког народа. Оваквом констатацијом, Влада по први пут, званично, истиче свој циљ ослобођења и уједињења. По први пут, стварање заједничке државе Јужних Словена, постаје званична политика Владе Србије и њене династије. Такође, истиче се да Влада цени, поштује и клања се свим жртвама које су свој живот дали за домовину, као и да те жртве нико не сме заборавити, нити потценити. Те жртве, којих су свесни и војници и официри који у том тренутку гину су, у неку руку мученици, који својом смрћу купују вечни живот, али који такође, постају темељ нових победа.

Овај део декларације, поред оне моралне поруке, има и своју политичку позадину. Она се може видети у томе, да је то на неки начин, својеврсна порука народу у Србији, али и осталим заговореницима стварања јужнословенске државе, да Србија мисли на њих и у овим тешким тренуцима. Можда је Влада хтела, на неки начин, да придобије и Србе, Хрвате и Словенце у Аустроугарској, тиме што им је одмах, у почетку прокламације, рекла да је борба за победу Србије, борба и за њихово ослобођење од стране власти, да се Србија, борећи се за себе, бори и за њих. На овај начин, можда је покушано, да се утиче, пре свега, на војнике јужнословенских народа, који су се борили у Хабзбуршкој војсци, да ако већ морају да „пуцају на браћу“, да то пуцање буде што „непрецизније и траљавије“.

Такође, овај део декларације, у неку руку, је било и обраћање савезничким земљама и њиховим дворовима и владама. Требало је савезницима исто тако казати, да се Србија не бори само за свој опстанак, већ да су њени циљеви мало виши, мало узвишенији и да оне треба да узму у обзир мишљење и стање Србије која пред војничким сломом није опортунa и себична. Исказује се и један битан политички став – да се Србија залаже за разбијање аустроугарске монархије, јер самим залагањем за уједињење Јужних Словена и њихово ослобођење, искључена је могућност опстанка Аустроугарске. Ослобођење и уједињење Јужних Словена и опстанак Двојне монархије, апсолутно потиру једно друго.

Други део декларације односи се на војску. Војску, која за трећу годину, води трећи рат, само овог пута, против много надмоћнијег непријатеља. Земља је нападнута, рат је наметнут и он је ослободилачки, држава се бори да сачува своје, не да отима туђе. Док траје рат, први и најглавнији циљ је одбрана земље, а та света обавеза треба обавезивати не само војску, већ и сав народ. Војска, без подршке народа, не може сама водити ту битку. Зато се позива народ и истовремено се подсећа на славну слободарску традицију, да заједно са војском извојева победу. Кроз ове редове, шаље се недвосмислена порука народу, али и непријатељским и савезничким војскама, да ће се

Срби и Србија борити до краја, да нема предаје ни капитулације. Могло би се рећи, да је у овим китњастим редовима, упућена и порука савезничким дворовима и владама, али и непријатељу да нема капитулације. Наиме, у дипломатским круговима говорило се о понудама и могућностима за закључење сепаратног мира између Србије и Аустроугарске.³⁸ После уласка Русије и Велике Британије у рат, Централне силе биле су принуђене да ратују на два фронта : источном и западном. Дobar део трупа био им је заузет на балканском ратишту и сепаратни мир са Србијом значио би ослобађање тих трупа и могућност да оне буду пребачене на фронтове, било ка Русији или ка Француској. Међутим, Влада је вероватно закључила да би тиме само одложила свој крај, јер би у случају победе Централних сила, Србија поново дошла под удар истих и да би била уништена. Такође, тим потезом, нарушила би се репутација стечена код савезника, односно сила Антанте, па би, и у случају њихове победе, Србија била кажњена што је иступила из рата у најнезгоднијем тренутку.

Такође, ту је била и нека врста солидарности са Русијом. Поред словенске солидарности, било је и политичких интереса за такав поступак. Руска империја је у рат ушла вођена емоционалним и политичким циљевима. Емоционални циљеви, вероватно се огледају у словенској солидарности, жељи да се помогне „словенској браћи“, угроженој од агресивне и многоструко веће и јаче германске државе. Исто тако, сама царска породица Романов, била је у родбинско-кумовским везама са династијом Карађорђевића. Цар Николај II никако није био вољан да Србију препусти уништењу, било због емоционалних веза, било због притисака одређеног дела војних кругова у Петрограду, који су сматрали да Србију треба заштитити као најлојалнијег савезника Русије на Балкану. Та приврженост породице Романов Србији огледала се и касније, када је по неким изворима, цар Николај запретио да ће Русија изаћи из рата и склопити сепаратни мир са Централним силама, уколико српска војска не буде пребачена са албанске обале у Грчку. Тек након те „претње“, Француска и Италија су послале бродове који су изгладнеле и полумртве српске војнике после марша кроз Албанију, пребацили на грчка острва и у северну Африку.

Политички разлози уласка у рат Русије огледају се у тежњи Русије за остваривање што већег утицаја на Балкану. Од Берлинског конгреса, Русија и Аустроугарска били су такмаци за утицај на Балкану. Аустроугарска је преко Балкана видела најкраћи пут на Блиски исток, Русија је тежила да преко Балкана изађе на топла мора и дочепа се Цариграда (Истанбула). Међутим, почетком XX века, до када је Бугарска била први фаворит Русије на Балкану, Бугарска се полако све више окретала Немачкој.

38 Екмечић М. „Ратни циљеви Србије 1914“, - друго издање, Београд 1990 године стр.91

Истовремено, Србија је од мајског преврата покушавала да се ишчупа из канџи Двојне монархије, у које ју је гурнула аустрофилска политика последњих Обреновића. Русија је Србију потпомагала у тим настојањима, а истовремено преко ње, покушавала да оствари што већи утицај на Балкану. Да је Русија остала неутрална у аустроугарском нападу на Србију, вероватно би изгубила и последњи свој ослонац и савезника. Стога је руска политика, правилно проценила неопходност заштите и помоћи нападнутој Србији и колику-толику могућност за наставак борбе за утицај на овим просторима.

Влада такође, у тексту декларације, упућује савезницима апел за војну помоћ, а истовремено подсећа народ и војску на претходна два рата, у коме су извојеване победе, освећено Косово и Србија се, после вишевековног ропства, вратила на своју свету земљу. Кроз ове редове, Влада покушава да дигне морал војницима на фронту, који су почели да показују знаке колебања и страха, услед надирања надмоћног непријатеља, али и услед недостатка материјала и муниције за опрему војске. Овим се ставља до знања и војсци и савезницима, да је војска у тешком стању и да у оваквим условима, војници и официри треба да пруже надљудски максимум да би издржали, а савезницима се упућује очајнички апел за помоћ. Позната је чињеница да је српска армија била јако слабо опремљена, да јој је недостајало свега, а посебно артиљеријска оружја и муниција. Француска је преко Солуна испоручила одређене количине артиљеријске муниције, али она није технички одговарала артиљеријским оружјима српске војске. Преправке муниције су извршене у последњи час, да би иста била испоручена војсци, у току окршаја на Колубари и Суворору.

Влада износи увереност у победу српског и савезничког оружја и остваривање вековног сна : *уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца*. Наравно, примарни циљ је победа савезника, то Влада посебно истиче, јер без победе савезника, немогуће је реализовати циљеве у миру. Да би се реализовала идеја, потребно је да Србија да свој допринос победи сила Антанте, а на тај начин се обезбеђује да се чује и глас Србије, али и осталих јужнословенских народа, када се буде цртала нова политичка мапа Европе. Србија се, у неку руку, појављује као јужнословенски Пијемонт, који на себе преузима могућност да буде магнет окупљања свих Јужних Словена на Балкану, али истовремено и преузима право и обавезу да говори у име њих. То право, Влада вероватно црпи из права, да Србија као јужнословенска држава, која сада лије крв за све јужнословенске народе и бори се за све њих, има право да у миру говори у њихово име. То наравно, никако опет не би значило, да се остали народи неће питати и да се неће испоштовати њихова воља и опредељење, али да жртве дају право Србији да буде мало више „једнака“ у одлучивању.

Истичући значај победе савезника, Влада ставља до знања, да једино, уколико силе Антанте победе у овом рату, Србија ће опстати, а опстанком Србије пружиће се могућности да се и сви

Јужни Словени, под влашћу Двојне монархије, ослободе и уједине. Без победе савезника то неће бити могуће, јер би победом Централних сила и сада слободне државе Јужних Словена вероватно, престале да постоје, а о ослобођењу осталих, вероватно не би било ни речи. Србија тиме, недвосмислено, везује не само своју судбину, већ и судбину осталих јужнословенских народа за победу сила Антанте.

На крају се народ, војска, али и сви који верују у оправданост праведног рата Србије позивају да се не штеде у борби за слободу и за остваривање циљева других више векова : ослобођење и национално уједињење свих јужнословенских народа.

Веома је битно напоменути, да је нацрт Нишке декларације, који је тог дана Народној скупштини презентован, усвојен једногласно, без иједног гласа против³⁹. Дотад завађене српске политичке партије су пред опасношћу по опстанак државе, али и схватајући да један овакав документ може превасходно помоћи одбрану и опстанак земље, „закопале ратне секире“ и стале иза Владе и њеног предлога, да се уз борбу за одбрану нападнуте отаџбине, поведе и борба за ослобођење неослобођене браће под хабзбуршком влашћу. Иако различитог политичког програма, све политичке опције тадашње Србије, схватили су да је Велики рат један велики лом који ће донети велике потресе Европи и свету, и да у том лому и хаосу, Србија треба тражити највише што сматра да може постићи, а да те своје максималистичке циљеве може увек оправдати својим бриљантним победама над "ћесаровом армодом". Такође, веровало се да ће бити довољно истаћи тај аргумент савезницима, и да ће он бити довољан, да они саслушају шта Србија има рећи, и да бар делимично изађу у сусрет њеним захтевима⁴⁰

6.1.Нишка декларација и ратни циљеви Сила Антанте. Вођена свака својим интересима, силе Антанте нису одмах јасно заузеле став у односу на ратне планове, политику и циљеве Србије прокламованим у Нишу. Свака вођена својим интересима, нису журиле да се сложе или одбаце српске ратне циљеве, већ су дипломатски калкулисале. Једне су говориле да је прерано говорити о томе како ће и шта бити после рата, друге су покушавале, а незванично и отворено говориле, да Србија без обзира на свој допринос, мора своје интересе да усклади интересима великих сила Антанте. Неке су благо или само дипломатским фразама подржале, или бар истакле, да нису против прокламованих циљева Србије. Свака од великих сила водила се првенствено својим интересима и геостратешким циљевима и трудила се, да и у току рата, а и касније, испослује што боље услове за реализацију својих интереса и циљева. Поједине силе Антанте сумњале су у жељу јужнословенских народа, изузев Срба, да граде своју будућу државну заједницу са Србијом и _____

39 Казимировић В. „Србија и Југославија 1914-1945 “ – књига 1, Крагујевац 1995 година , стр.175

40 Исто, стр.35

Црном Гором, односно да уђу у будућу заједничку државу свих Јужних Словена. Та њихова сумња, није свакако, била без основа. Бројни извештаји са српског ратишта на почетку рата, указивали су да су јединице аустроугарске војске, у којима је била маса Хрвата, муслимана и Словенаца, понекад, жешће кидисала на српске положаје и чинила злочине над цивилним становништвом, него Немци и Мађари⁴¹. Стога су се дипломате из савезничких земаља, с пуним правом питале, колико је реално српско виђење ствари, да ће јужнословенски народи у Двојној монархији, изузев Срба, похрлити у загрљај Срба и Србије и у државну заједницу са њима. Једно од битних питања око кога су се спориле силе Антанте у времену доношења Нишке декларације било је и питање опстанка или уништења Аустроугарске по завршетку рата. На почетку рата, није било начисто, хоће ли се у случају победе сила Антанте растури и разградити Двојна монархија. Став већина сила савезница био је да Аустроугарску треба сачувати, али да она буде преуређена из монархије два конститутивна народа – Немаца и Мађара, у државну заједницу више народа, нека врста федерације, у којој би поред два поменути народа, своје државне јединице добили и Чеси и Словаци, као и јужнословенски народи на југу монархије. Овакав став заступала је и Русија. Када су прављени планови о будућем изгледу политичке мапе Европе, руски министар спољних послова Сазанов, предлагао је да се Србији да проширење, којим би Србија добила Б и Х, Далмацију, Црну Гору, север Албаније⁴². Посебно је против идеје стварања јужнословенске државе била Италија, која је имала претензије на острва на источном Јадрану, као и на добар део далматинске обале и Истре. Италију је, у њеним ставовима, подржавала Велика Британија, која је предлагала стварање две државе на Балкану – српске и хрватске, које би онда, по својој одлуци, могли ући у федерацију или неки други вид уније.⁴³ Француска је заступала тезу да треба формирати хрватску државу у оквирима Аустроугарске. Ове своје тезе и предлога, Француска се држала све до доношења Крфске декларације 1917. године⁴⁴. Силе савезнице никако нису могле да схвате и прихвате планове и циљеве српске владе и званичне српске политике, да инсистирају на државној заједници са Хрватима и Словенцима, упркос извештајима и подацима, да је добар део тих народа веран Аустроугарској, да у оквирима аустроугарске војске ратује против Србије, да притом чини невиђене злочине над српским цивилним становништвом и ратним заробљеницима и да је отворено непријатељски настројен ка Србима и Србији.

41 Казимировић В. „Србија и Југославија 1914-1945 “ – књига 1, Крагујевац 1995 година стр.35

42 Исто, стр.36

43 Исто, стр.36

44 Исто, стр.36

Овакав став, наравно, био је и у складу са интересима и геостратешким циљевима које су силе Антанте имале појединачно, а који су углавном били у колизији. Русија је инсистирала на обнављању Балканског савеза. Напоменули смо, да је до почетка XX века, први савезник Русије на Балкану била Бугарска. Балкански савез уочи Првог балканског рата, створен је под патронатом руског цара. Када се тај савез распао, Русија је настојала да га на све начине обнови. Русија је у том савезу хтела да подигне „бедем“ аустроугарском надирању на исток, а да истовремено, он буде њен пут ка Цариграду. Бугарска је била најкраћи пут из Петрограда ка Цариграду и логично је да је Русија њу одабрала за свог првог савезника на Балкану. Када су избили сукоби између Србије и Бугарске око Македоније, Русија је покушала да помири завађене савезнике. Бугарска је поражена у том рату и изгубила је много територија у корист Србије, Румуније и Турске. Када је почео Велики рат, Русија је поново настојала да створи Балкански савез, као брану аустроугарском надирању на Балкан. Чак је руска дипломатија вршила притиске на Србију да учини уступке и да Бугарској оно што тражи, а да ће Србија добити компензације на рачун Аустроугарске, по завршетку рата. Те су претње биле толико интензивне, да је Србија „запретила“, да ће, ако притисци из Петрограда не престану, бити приморана да склопи сепаратни мир са Аустроугарском⁴⁵. Тек након тога, притисци Русије су престали, али званични Петроград и даље је имао резерве према јужнословенској идеји, прокламованој у Нишкој декларацији.

Италија је била ватрени противник идеје стварања јужнословенске државе, јер су тиме нарушавани њени геостратешки циљеви, да доминира Јадраном и источним Средоземљем. Италија је своје аспирације простирала на Истру, далматинску обалу, острва, али и на Боку Которску и албанску обалу. Италијански циљеви су били, да Италија, као регионална поморска сила буде господар, ако не целе, онда највећег дела јадранске обале, а да затим одатле, прошири свој утицај на егејске обале и Малу Азију.⁴⁶ Стога је она, здушно била против стварања југословенске државе, видећи у њој чиниоца, који би својим настајањем, угрозио њене амбиције за ширење на исток. У појединим ситуацијама, Италија се лакше споразумевала са Аустроугарском, него што је веровала да ће се споразумети са Србијом или евентуално, неком новом великом државом Јужних Словена. Вероватно су италијански владајући кругови имали на уму и да би будућа држава Јужних Словена, са већинским српским православним становништвом,

45 Екмечић Милорад „Ратни циљеви Србије 1914“, Београд 1990 године . стр.88

46 Исто, стр.26-27

била више окренута Русији и да би то додатно оспоравало реализацију њених геостратешких интереса. Уосталом, Италија за време рата, иако је формално била савезник Србије, своје држање поставила је тако, да је оно у пракси било готово непријатељско. Довољно је поменути, да су Италијани оклевали да пошаљу своје бродове, који би Србе и њену војску пребацили са албанске обале, а да је крајем рата Италија била спремна да пошаље своје трупе да окупирају подручја која су им обећана Лондонским уговором, а да су од тога одустали тек на интервенцију савезника и када је српска влада изјавила да ће, ако треба, и силом оружја бранити просторе где живе Јужни Словени.⁴⁷

Поред Русије и Италије, ни Велика Британија није била вољна да разговара и подржи идеју стварања јужнословенске државе на Балкану. Британска политика је у једном делу била сагласна са руском, али из различитих побуда. Наиме, и Британија је једно време тежила очувању Балканског савеза, али као бедем од заштите турске од аустроугарских и руских нартаја. И Британија је, као и Русија, имала тежњи да се дочепа мореуза Босфора и Дарданела, као и Цариграда, али као „капију“, преко које би очувала и ојачала своје позиције на Блиском Истоку и међу арапским светом⁴⁸. Међутим, са почетком рата Британија мења своју политику. Видећи да агресивност Немачке и Аустроугарске може угрозити њен утицај на Блиском Истоку и претензије на Египат, Британија признаје право Русији на Цариград и мореузе, у замену да Русија Британцима не прави сметње у њеној сфери утицаја. Видевши да Србији вероватно нема спаса, односно да неће одолети удару Немаца и Аустроугара, она схвата да су ови потоњи, постали претња њеним интересима на Блиском Истоку и северној Африци и да је отклањањем руске опасности, дошла нова-германска опасност. Стога је, на неки начин, покушавала наћи заједнички језик са Русима и Французима, по коме би требало стати на пут германском надирању на исток, али да никако не би требало уништити ове две земље, јер су јој биле потребне зарад послератне равнотеже у Европи. Британска дипломатија ценила је да Русија жели хегемонију у Европи, и да ће је и постићи, уколико буду потпуно распарчане немачке и аустромађарске царевине. Са оваквом политиком британске дипломатије била је сагласна и Француска. У складу са том бојазни, од руске хегемоније у Европи, Британци су, такође, стрепели и од стварања увећане Србије или државе Јужних Словена која би опет, са претежно српским становништвом, православне орјентације, била велико руско упориште на Балкану. У једном тренутку је чак британска политика, макар потајно, прижељкивала слом и пропаст Србије у сукобу са Аустроугарском. Тек када су поједини кругови у Лондону почели

47 Екмечић Милорад „Ратни циљеви Србије 1914“, - друго издање, „ Београд 1990 године, стр.29

48 Исто, стр.42-43

опомињати да би победа Аустроугарске над Србијом значила, да ће се Немачка преко ње учврстити на јадранској обали, Британија је полако мењала курс. На то су, наравно, утицале и руске критике, да су западни савезници пасивни у држању на агресивну политику Немачке и Аустроугарске⁴⁹. Након тога, британска политичка елита, почиње благонаклоније да гледа на стварање проширене Србије или јужнословенске државе. Вероватно су британски дипломатски кругови закључили, да им већу опасност представља учвршћена Немачка и Аустроугарска на Јадрану, него увећана Србија или држава Јужних Словена, која ипак, садржи доста јак антируски елемент, оличен у Хрватима, Словенцима и муслиманима.

Од свих сила савезница, Француска је била најмање противна и скептична стварању јужнословенске државе. Француски званични кругови, очигледно нису имали великих разлога да буду против те идеје, уколико је, по њиховим оценама, будућа држава била брана немачком надирању на Балкан. Међутим, и француска дипломатија није била начисто треба ли разбити Аустроугарску. Постојали су кругови у Паризу који су сматрали да би Србија, Црна Гора и Италија, које би поделиле неке територије Аустроугарске, биле добра брана германском надирању на Балкан под условом, да прве две не потпадну под потпуни руски утицај⁵⁰. Међутим, каснији развој догађаја у коме су Срби и њена званична политика инсистирале на држави Јужних Словена, а Италија на добијању територија обећаних Лондонским уговором, вероватно су утицали да француска дипломатија правилно закључи да од осовине Београд-Цетиње-Рим неће бити ништа и да треба тражити други начин да се „постави бедем“ германском продору на Балкан. Вероватно је тада француска преломила да треба разбити Аустроугарску и створити државу Јужних Словена као брану Германима са севера. На овакав став париских дипломатских кругова несумњиво је имала утицаја руска дипломатија. Истовремено би та држава са значајним хрватским, словеначким и муслиманским елементом била таква, да не би баш потпуно била под руским утицајем, како су раније закључили и британски званични кругови.

У таквим компликованим односима међу савезницима, српска влада покушавала је да убеди савезнике у непоходност стварања јужнословенске државе. Та њена објашњења имала су историјску и геополитичку основу. Историјска основа огледала се у теорији јединства троплеменог југословенског народа. Геополитичка основа изложена је савезницима у неопходности да се створи држава Јужних Словена, са већинским српским

49 Екмечић Милорад „Ратни циљеви Србије 1914“, - друго издање, „ Београд 1990 године стр.46

50 Исто, стр.59

становништвом, која би била брана продору Немачке и Аустроугарске на Балкан.

Историјска основа идеје југословенства, па самим тим и оправдање за циљеве и ставове изнете у Нишкој декларацији српска влада, а највише њен председник Пашић, видели су у ранијим политичким програмима Срба, али и других јужнословенских народа на Балкану. Вероватно се Пашић позивао на „Начертаније“ Илије Гарашанина, који је неколико деценија раније изнео тезу да српски циљеви требају и морају бити ослобођење и уједињење Срба и других словенских народа на Балкану, а да Србија треба да буде покретач те борбе. Наравно, Гарашанин је као примарног непријатеља навео отоманску империју, али разлог за то се може тражити у томе, што је положај српског живља у Турској био мало тежи од оног у Хабзбуршком царству. Такође, за овакав став могу се узети и разлози чистог рационалног политичког расуђивања, јер је тадашња Србија мала, тек ослобођена од турске управе, вероватно, била очекивала и некакву политичку помоћ од Хабзбуршке империје у том будућем обрачуна са Турском, па је било неприхватљиво износити амбиције о отимању територије од неког од ког се очекује помоћ, у овом случају од Хабзбуршке монархије.⁵¹

Веома добар аргумент за циљ стварања јужнословенске државе био је и позивање на Илирски покрет код Хрвата. Постоје неки подаци, које износи Васа Казимировић у свом делу „Никола Пашић и његово доба 1845-1925“, да је Пашић лично убеђивао савезничке дипломатске кругове, да јужнословенски народи у Хабзбуршкој монархији желе уједињење са Србијом, а да је као аргумент за то истицао Илирски покрет, који су јужнословенски народи у Аустроугарској покренули половином XIX века. Несумњиво је да је српска влада, такође прихватила идеје кнеза Михаила Обреновића, који је, такође, још у време револуције у Европи 1848. године Лајошу Кошуту, вођи мађарских револуционара, износио тезу о уједињењу свих јужнословенских народа на Балкану⁵².

Политички аргументи које је користио Пашић били су чисто прагматично расуђивање. Искусни и препредени Пашић, али и његови министри, схватили су још у тренутку објављивања свог ратног циља, да ће до његовог остваривања наићи на велике тешкоће. Већ смо поменули, да је однос савезничких снага према овом ставу био јако негативан. Силе Антанте, нису још у то време, биле начисто шта ће бити са судбином поражених сила : Немачке и Аустроугарске, односно није било решено питање њиховог опстанка, нестанка или реорганизације. Само српски дипломатски кругови схватили су једну ствар : све силе Антанте плаше се учвршћивања германског (аустроугарског или немачког)

51 Казимировић Васа „Србија и Југославија 1914-1945 “ – књига 1, Крагујевац 1995 године , стр.173

52 Исто, стр.175

утицаја на Балкан, а истовремено међу њима постоји ривалство, да утицај једне од њих не преовлада на Балкану. У том њиховом међусобном ривалству, српска дипломатија је вероватно видела шансу да те „страхове“ искористи како би прогурала идеју јужнословенских народа о уједињењу као брану германском надирању на Балкан. Истовремено је, вероватно, савезничким силама указивано да будућа држава, у којој ће додуше, српски елемент наклоњен Русији, ипак неће бити толико под утицајем Русије, јер ће у њој знатно бити заступљен и хрватски, словеначки и муслимански елемент који је сматран да је више привржен западним земљама. Таква држава Јужних Словена била би и добра „брана“ германском надирању, али у њој не би имала пресудни утицај ниједна сила победница Антанте, већ би тај утицај, мање – више био подједнако распоређен између њих. Колико је ова теза одржива, можда је најбољи доказ да се политика комунистичке СФРЈ управо заснивала на овом принципу неутралности и несврстаности, али истовремено „шуровањем и са истоком и са западом“. Овакав наступ српске дипломатије показује само проицљивост људи који су је водили, али и познавање политичких прилика и примене оне макијавелистичке тезе да циљ оправдава средство.

6.2. Нишка декларација и Лондонски уговор. Лондонски уговор потписан је у тајности 26. априла 1915. године. Овај тајни споразум, који су потписали дипломатски представници сила Антанте и Италије, био је, у ствари, плод преговора са Италијом око њеног уласка у рат на страни савезника. Уговор је био последица дугог преговарања са Италијом која је захтевала велика проширења на Балканском полуострву, као услов за улазак у рат. Италија, која је формално била чланица Централних сила, прокламовала је неутралност 3. августа 1914. године, а онда започела дипломатско „трговање“ са обе зарађене стране око услова за улазак у рат⁵³. Италијани су, водећи се својим интересима, вероватно желели да прокламованом неутралношћу чују обе зарађене стране шта јој нуде, па да онда одлуче коме ће се од два зарађена блока у Европи придружити. Лондонски уговор била је круна преговора са силама Антанте, након чега је Италија прекинула дипломатске односе са Централним силама и објавила им рат : Аустроугарској 23. маја 1915. године, а Немачкој 28. маја 1916. године⁵⁴.

Чланом 5 Лондонског уговора Италији је обећано, да ће у случају победа сила Антанте, за учешће у рату на њиховој страни, добити целу Далмацију у тадашњим

53 Министарство спољних послова Р.Србије – издвојене теме – дипломатска традиција – историјски документи : www.msp.rs

54 Исто

административним границама, острва на северозападном Јадрану, уз захтев да се долине и водени рукавци на том делу територије оставе у саставу Италије. Поред тога, чланом 4 истог уговора, Италији је „додељен“ Триент и Истра, као и Валона, на албанској обали. Такође, било је предвиђено, да Италија заступа аутономну државу Албанију, која би била створена на много мањем простору од данашњег⁵⁵.

Чланом 5 Лондонског уговора такође је предвиђено, да „велике силе савезнице, Србији, Црној Гори и Хрватској доделе следеће територије: на горњем Јадрану читаву обалу од Волског, на граници Истре до границе северне Далмације, обухватајући целу садашњу угарску обалу и хрватско приморје са луком Ријека и малим лукама Нови и Карлобаг, као и острва Крк, Првић, Гргур, Голи и Раб. На јужном Јадрану, у области за које су заинтересоване Србија и Црна Гора, цела обала од рта Планка до реке Дрим, са важним лукама Сплит, Дубровник, Котор, Бар, Улцињ и Св. Иван Медовски, са острвима Велики и Мали Дреник, Чиво, Шолта, Брач, Јакљан и Колочеп“⁵⁶. Поред овога, како је раније предвиђено, Србија је за учешће у рату требало да добије и оно што су јој савезници нудили и за шта се сматрало да је неспорно њена сфера интереса, а то је цела Б и Х, Срем, Бачка и Славонија, а све по етничком принципу, јер је највећи постотак становништва на овим просторима био српског порекла.

Уговор је нудио велика проширења Србији и Црној Гори, али постоје и нека тумачења да је предвиђао и стварање хрватске државе, која би или била независна, или била у некој врсти уније, било са Србијом или Мађарском. Уосталом, у самом уговору стоји, да се наводи које ће територије, поред до тада постојећих држава Србије и Црне Горе, бити уступљене Хрватској. На неки начин, то се можда може тумачити и као план сила савезница, да су остављале могућност стварања независне хрватске државе. Такође, Лондонски уговор нигде није забрањивао могућност да се тако проширене Србија и Црна Гора уједине у јединствену државу, којој би, несумњиво, могла да буде прикључена и Хрватска, као трећа федерална јединица. Чак су поједине дипломате и нудиле српској влади овакав сценарио уколико одустане од идеје стварања јужнословенске државе.

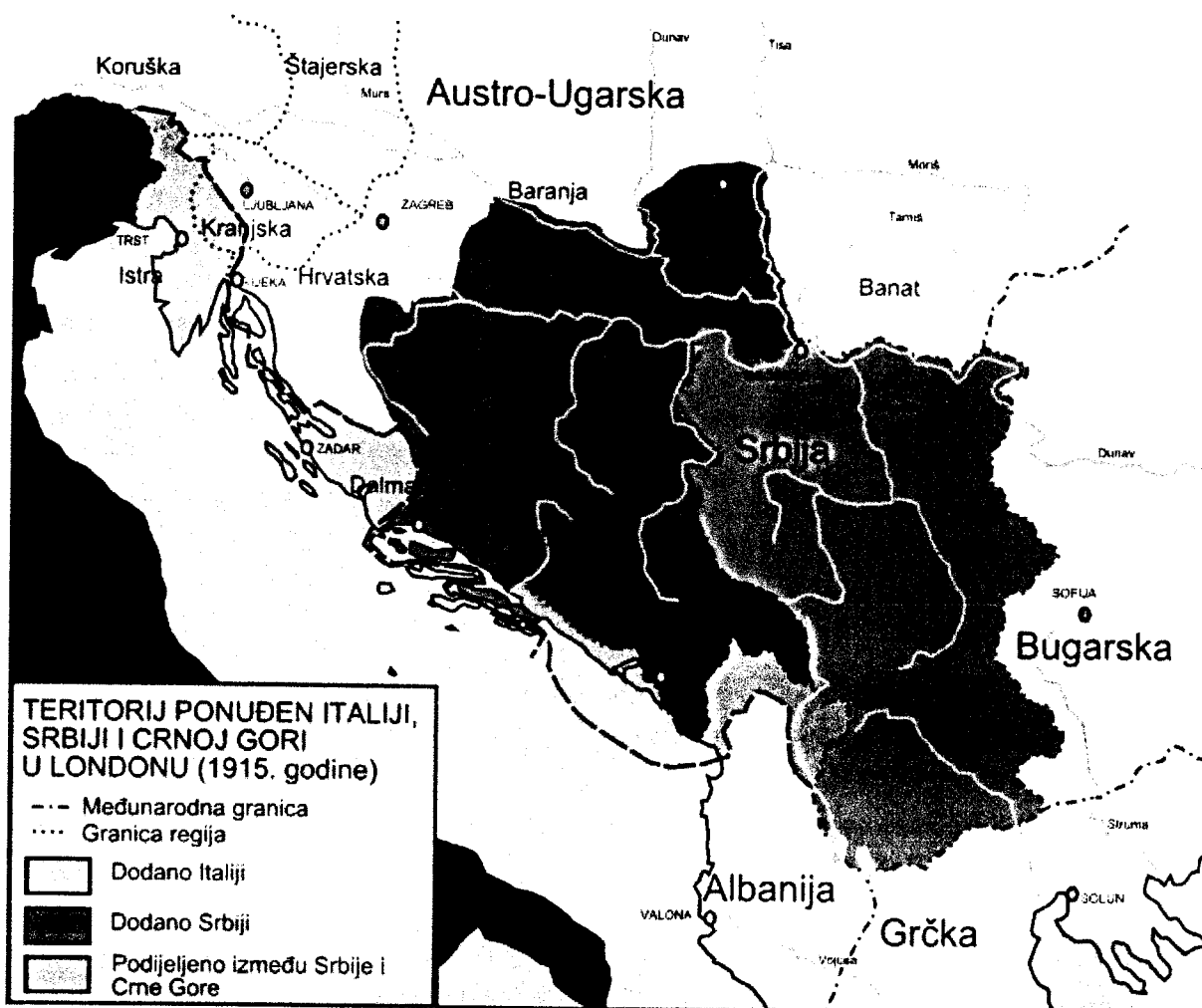
Уговор је, као што смо на почетку истакли, био тајан, није објављен, већ су за њега знали само највиши дипломатски кругови сила потписница. Међутим, поставља се једно питање : зашто се српски дипломатски кругови нису позивали на Лондонски уговор на крају

55 Министарство спољних послова Р.Србије – издвојене теме – дипломатска традиција – историјски документи :

www.msp.rs

56 Исто

Великог рата, па и на мировним преговорима по завршетку ратних дејстава?

Слика 1. Територијална проширења које би добиле Србија и Црна Гора Лондонским уговором

Да ли је било исправно инсистирање српске владе на безусловном стварању државе Јужних Словена, које би Србија окупила око себе? Није ли било паметније створити независну српску државу, која би обухватала све етничке просторе на којима живе Срби на Балкану, ударити њене „међе“, а тек након тога, са изграђеном и дефинисаном националном државом, улазити у сложене државне творевине? Уосталом, није ли Србија као победница у рату, којој је страдало скоро 30% мушког становништва имала пуно право

III . ЗАКЉУЧАК

Нишка декларација краљевине Србије је, несумњиво, значајан политичко-правни акт. Донела га је Влада једне земље, која се борила за опстанак, земља коју су многи отписали у војничком погледу и којој су код многих, дани били одбројани.

Њен политички значај огледа се у томе, што је Србија и у данима када се борила за голи живот гледала оптимистично на будућност, веровала у своју победу, веровала у савезнике и да не звучи патетично, веровала у космичку и Божију правду. Већ смо напоменули да је овај потез српске владе имао и неке чисто политичке циљеве :

- да се владама и дворовима сила савезница каже да Србија наставља борбу, да верује у победу, да верује да ће савезнице и поред тренутних тешкоћа срећно окончати Велики рат;
- такође, верујемо да је Србија и њено руководство схватило да је силе савезнице гурају да води „њихов рат“, да је силе савезнице свесно „жртвују“, да би се спремиле и „купиле“ мало времена да се припреме за коначан обрачун са Централним силама. Србија свесна тога, али и спремна да преузме на себе ту жртву, са вером да ће силе победнице то знати да цене. Истовремено, Србија је, у неку руку, хтела да покаже да се слаже да буде „жртвено јагње“ за куповину времена, али истиче своје циљеве за које се вреди борити и чије испуњење жели након победе, а које плаћа крвљу и костима стотине хиљада својих грађана. Истовремено, показује да не жели бити „монета“ за поткусуивање међу савезницима и да не дозвољава да једног дана те жртве и то жртвовање за савезничку ствар не буде цењено, па и компензовано.
- наравно, најважнији разлог доношења оваквог акта, несумњиво је било придобијање свих потлачених народа у Аустроугарској, а пре свих Јужних Словена, да што је више могуће „одбију“ те народе од жеље да ратују за жуто-црну монархију, да се што више предају, дезертирају и пређу на „праву страну“ у овом рату. Да пређу на страну оних који се боре за национално уједињење свих Јужних Словена у једну равноправну и суверену државу. Такође, овакав акт је требало да утиче и на остале народе у Монархији : Чехе, Словаке, Пољаци, Италијане, па и Мађаре, који су мање или више били незадовољни устројством Аустроугарске и желели њено уништење или реорганизацију. Овакво резонување није било без основа, имајући у виду да су се Хабсбуршка династија и бирократија понашале као тиранин према свим овим народима, укључујући ту донекле и Мађаре. Овакав приступ имао је ефекта. Постоје подаци да су се

предавали или прелазили на страну српске војске читаве јединице или делови јединица аустроугарске војске, састављене од Срба, Хрвата, Словенаца, Чеха, Пољака. Постоје и подаци да је на линији фронта, пред почетак борби, на песму „Лијепа наша“ из српских ровова, из аустроугарских ровова, где је било хрватских војника, одговарано пушчаним и артиљеријским плутонима.

Правни значај декларације огледа се у томе, што је Нишка декларација први правни акт српске државне администрације, који званично прокламује остваривање вековне идеје ослобођења и уједињења Јужних Словена. По први пут, званична Србија се залаже јавно за тај циљ. До тада је то рађено незванично, кроз литературу, поезију, научне и друге акте и радове. Нишком декларацијом, „југословенство“ постаје званична политика Краљевине Србије.

На крају, ваља се дотаћи онога што се „изродило“ као последица Нишке декларације и „југословенства“ српске државне политике, а то је заједничка држава Јужних Словена. Прво Краљевина СХС, а касније Југославија. „Лако је бити генерал после битке“, рећи ће неки, лако је осуђивати са временске и историјске дистанце од једног века. Међутим, несумњиво је да је Југославија од свог настанка била нефункционална и неодржива држава. Менталитет, схватања, васпитање и култура народа који су ушли у њен састав били су различити. Хрвати и Словенци су све народе у Б и Х и источно од Дрине сматрали мање развијеним у сваком погледу. Сматрали су да Срби и Србија, наравно и Црна Гора, се још нису ослободиле отоманског менталитета, схватања и културе, што је у неку руку и било тачно. Сматрали су, да су они на вишем цивилизацијском ступњу од Срба и Србије. Такође, вишевековно деловање римокатоличке цркве створило је и верске баријере и предрасуде. С друге стране, део српског народа и јавности није могао да прихвати и разуме како су дојучерашњи непријатељи, који су чинили страшне злочине у оквиру окупаторских армија, одједном посатли браћа. Сматрали су, да уместо да буду кажњени што су поражени у рату, „браћа“ добијају иста права и привилегије, као и они који су крвљу залили сваку стопу отаџбине.

Политички живот у новој држави био је препун трзавица, афера, међусобног оптуживања, па и пуцњаве и убистава у парламенту. Хрвати, па донекле и Словенци, сматрали су да су обесправљени, да су грађани другог реда, да им је после хабсбуршке, српска династија села на врат. Смиривању ситуације нису помогли ни политички компромиси, додуше, увек трули, ни попуштање династије, ни стварање Бановине Хрватске. Хрвати, пре свега, просто су исказивали мржњу и неслагање са постојећим стањем и по сваку цену тежили разбијању Југославије и стварању независне Хрватске. Хрватска емиграција организовала је терористичка деловања на територији државе. Њима су се у једном

тренутку приклонили и сви који су били против такве Југославије – део македонских терориста, бугарски и мађарски терористи, комунисти. Сви су они, из својих разлога, желели разбијање Југославије. То је на крају коштало и главе краља Александра Карађорђевића, који је убијен у Марсеју 1934. године. Колико је краљ веровао у заједничку државу, показује и податак да су, наводно, његове последње речи биле „Чувајте ми Југославију“.

Непријатељи Југославије нашли су савезнике у фашизму и нацизму, па и у комунизму. Други светски рат је уништио Југославију за пар недеља. Опште позната је чињеница, шта је задесило српски народ након тога. Геноцид, етничко чишћење, етноцид, протеривање, покрштавање, Јасеновац, Стара Градишка, Јадовно и многа друга места, где су дојучерашња „браћа“ и сународници „захваљивали“ Србима за помоћ пре пар деценија, након Првог светског рата. У том „захваљивању“, дојучерашња „браћа“ и сународници, првенствено у фашистичкој НДХ, надмашили су и саме окупаторе фашисте и нацисте. Након Другог светског рата уведен је комунизам, убијено и из земље протерано још неколико десетина хиљада интелектуалаца, виђених људи, свештеника, једном речју свих „народних непријатеља и непријатеља новог система, „братства и јединства“. Границе исцртане напамет, у коме је велики део српског живља остао ван граница Србије, разбијање Србије на три дела, уз примену девизе - „слаба Србија, јака Југославија“. И наравно, не треба заборавити најновија дешавања – крвави распад Југославије, етничко чишћење крајишких Срба, „Бљесак“ и „Олуја“, клања и силовања по Б и Х, медијски рат, блокаде и санкције, „Милосрдни анђео“ и етничко чишћење Срба са Косова и Метохије, економски урнисана и упропашћена земља са штетом од око сто милијарди евра. Све су ово „добробити“ које су Србија и српски народ имали од стварања Југославије и заједничке државе Јужних Словена.

Наравно, све ово нису могли знати они који су оне децембарске ноћи у Нишу, уз светло свеће, док су топови рили Мачву и пределе око Колубаре, доносили проглас који је назван касније Нишком декларацијом владе краљевине Србије. Међутим, век касније нама је познато да се све ово издогађало, да смо платили високу цену као народ и као држава, за инсистирање на једној неодрживој идеји. Требали смо само послушати великог војводу Живојина Мишића, који је по повратку из Хрватске, регенту Александру поднео следећи извештај :

„ Из свега што сам чуо и видео ја сам дубоко зажалио што смо се ми на силу Бога обмањивали некаквом идејом братства и заједнице... Сви они мисле једно, то је свет за себе, ма са каквим предлогом да се појавиш, ствар је пропала... Ништа се неће моћи учинити. То нису људи на чију се реч можеш ослонити.

Ја сам начисто. Двоје нам као неминовно предстоји: потпуно се отцепити од њих, дати

им државу, независну самоуправну, па нек ломе главу како знају, а друго је, управо прво, да у земљи заведемо војну управу за двадесет година и да се земља сва баца на привредно економско подизање, далеко од свих политичких утицаја. Ако то не може, онда се отцепити и дати им њихову државу.“

На питање Регента како одредити нове границе, Мишић предлаже да то буду обичаји, историја, традиција, најзад и опредељење народа. На примедбу Александра да би то Хрвате гурнуло у наручје Италијанима, Мишић одговара :

„Нека им је са срећом. Нека се они Хрватима усреће. Ја сам дубоко уверен да се ми њима нећемо усрећити... То су људи сви одреда прозирни као чаша: незајажљиви и у толикој мери лажни и дволични да сумњам да на кугли земаљској има већих подлаца, превараната и саможивих људи.

... Не заборавите Височанство, моје речи. Ако овако не поступите, сигуран сам да ћете се љуто кајати.“⁵⁷

Покајали смо се, али нажалост касно, а све што се издогађало скупо нас је коштало, као народ и као државу. „Српски народ није ни знао да са новом и заједничком државом он узима на себе обавезе које су премашале све његове могућности, а у замену ништа не добијајући од двеју осталих група у тој заједници. Југославизам је био странпутица и беспуће, вратоломија и самоубијство“⁵⁸. Сада после једног века, без размишљања можемо рећи, да је Југославија била највећа грешка српског народа у његовој новој историји.

57 „Сузе и руже Немице Лујзе“, „Политика“ од дана 29.09.1991 године

58 Дучић Ј. „Југословенска идеологија“, Илиној-САД 1942 године, глава XIV http://www.rastko.rs/istorija/jducic-jugoslovenstvo_c.html,

ЛИТЕРАТУРА

Бартуловић Жељко, Ранђеловић Небојша : „Основи уставне историје југословенских народа „ Центар за публикациије Правног факултета универзитета у Нишу , Ниш 2012 године

Биографија Светозара Милетића , сајт САНУ <http://www.sanu.ac.rs/>

Ванс Иво „The national question in Yugoslavia : origins, history, politics“, Cornell University press, New York 1980

Ђоровић Владимир „Историја Срба“, Makibook, Београд 2010 године

„Даница илирска 1835 “

Дучић Јован „Југословенска идеологија“, Централни одбор српске народне одбране у Америци, Илиној-САД 1942 године http://www.rastko.rs/istorija/jducic-jugoslovenstvo_c.html

Екмечић Милорад „Дуго кретање између клања и орања – историја Срба у у новом веку 1492-1992 године“, Завод за уџбенике Београд, 2007 године

Екмечић Милорад „Ратни циљеви Србије“, Просвета, Београд 1990 године

Гавриловић Славко „Светозар Милетић – од еминенс ђака до националног револуционара“, Зборник матице српске за историју бр.56, Нови Сад 1996 године

Крестић Василије „Бискуп Штросмајер у светлу нових извора“, Прометеј, Нови Сад, 2001 година

Крестић Василије „ Бискуп Штросмајер велики Хрват или Југословен“, Јагодина 2006 године

Казимировић Васа „Србија и Југославија – књига 1“, „Призма“ Крагујевац 1995 године

Министарство спољних послова Републике Србије, официјелни сајт : www.msp.rs

Новак Виктор „Јосип Јуриј Штросмајер – апостол југословенске мисли“ „Савет сокола краљевине Србије“ Београд, 1941 године

Pleterski Janko „Slovenačke političke stranke u Prvom svetskom ratu I jugoslovensko pitanje. Politiki system Jugoslavije 1914 – 1945“, Zbornik radova, Beograd 1973 godine

„Стварање југословенске државе 1918 године – зборник радова и дискусија“, Институт за савремену историју – ИРО, „Народна књига“ Београд 1983 год

„Срђ“ Дубровник 1902

„Српске народне новине“ бр.282 Ниш од 25 новембра (8 децембра) 1914 године

„Сузе и руже Немице Лујзе“, „Политика“ од дана 29 септембра 1911 године

„Socijalističko gibanje v Sloveniji 1869 – 1920“, Zgodovinski arhiv KPJ, tom 5 , beograd 1951 године

Топаловић Мато „Одзив родољубивог срца“ , Осјек 1842 године

Uze Lojze „Slovinci in jugoslovenska ideja. Jugoslovenski narodi pred prvi svetski rat.

Живковић Драгиша „Печник књижевних термина“, „НОЛИТ“, Београд 1922 године

Нишка декларација Владе краљевине Србије

Нишка декларација Владе краљевине Србије је правно-политички акт донесен у Нишу 7 децембра 1914 године. То је документ у коме званична Србија и њена влада званично прокламују циљеве свога таровања у Првом светском рату. У њему по први пут у својој историји српска државна администрација истиче да ће се, поред борбе за одбрану државе и народа од агресије Централних сила, борити и за ослобођење свих јужнословенских народа на Балканском полуострву и њихово уједињење у заједничку државу. По доношењу Декларације Влада Србије и њена динсатија крећу у реализацију циља ослобођења од агресије и ослобођења и уједињења свих Јужних Словена. После вишегодишње војничке и политичке борбе на међународном и домаћем плану идеје изнете у Нишкој декларацији реализоване су 1.децембра 1918 године када је у Београду регент Александар I Карађорђевић прогласио уједињење и стварање Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, која је касније преименована у Краљевину Југославију.

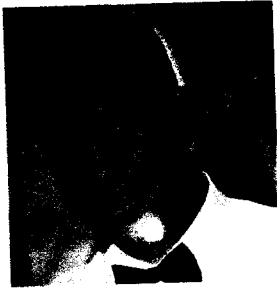
Кључне речи : Ниш, декларација, влада, краљевина, Србија, 1914, година

Nis declaration of the Government of the Kingdom of Serbia

Nis declaration by the Government of the Kingdom of Serbia's legal and political act was passed in Nis 7 December 1914. This is a document in which official Serbia and its government officially proclaimed goals of his warfare in the First World War. In it for the first time in its history Serbian state administration points out that, in addition to the struggle for the defense of the country and the people from the aggression of the Central Powers, and the fight for the liberation of all South Slavs in the Balkan peninsula and their unification into a common state. After the adoption of the Declaration of the Government of Serbia and its disaty moving in the realization of the objective of liberation of aggression and the liberation and unification of all South Slavs. After years of military and political struggle in the international and domestic level the ideas presented in the Nis declaration were implemented on 1 december 1918 in Belgrade when the king Aleksandar Karadjordjevic declared l unification and the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later renamed the Kingdom of Yugoslavia.

Key words : Nis, declaration, government, kingdom, Serbia, 1914, years

Биографија

Ђорђевић Ђорђе рођен је 1985. године у Приштини. Део основног образовања завршио у селу Доње Неродлимље крај Урошевца где је живео до рата на Космету 1999. године. Матурирао у ОШ „Кнез Лазар“ у Доњој Гуштерици, општина Липљан са одличним успехом 2000 године. Завршио Средњу медицинску школу у Грачаници, такође, са одличним успехом 2004 године. Године 2010. завршио је Правни факултет на Приштинском универзитету измештеном у Косовској Митровци. 2012 године добија диплому Школе резервних официра на Војној академији у Београду. Потом завршава Специјалистичке- студије за иновацију знања из области тероризма, организованог криминала и корупције на Правном факултету Универзитета у Београду, 2015 године.

У слободно време бави се писањем поезије и спортом. Објавио збирку поезије. Нежењен, тренутно живи са породицом у Лапљем Селу код Приштине.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом : „Нишка декларација Владе краљевине Србије“ пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

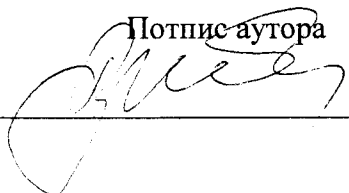
- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: спец.правник Ђорђе Ђорђевић

У Нишу, 06.10.2017

Потпис аутора

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Ђорђевић Ђорђе

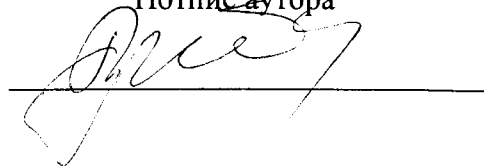
Наслов мастер рада : Нишка декларација Владе краљевине Србије

Ментор: проф.др. Небојша Ранђеловић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, 06.10.2017

Потпис аутора

A handwritten signature in black ink, written over a horizontal line. The signature is stylized and appears to be 'Ђорђевић'.